‘De perfectiva simplicia in het Nederlandsch’

H.A.J. Swaaij

bron
H.A.J. Swaaij, ‘De perfectiva simplicia in het Nederlandsch.’ In: *TNTL* 28 [nieuwe reeks deel 20] (1909), p. 1-47, met een naschrift op p. 111.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/swaa004perf01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

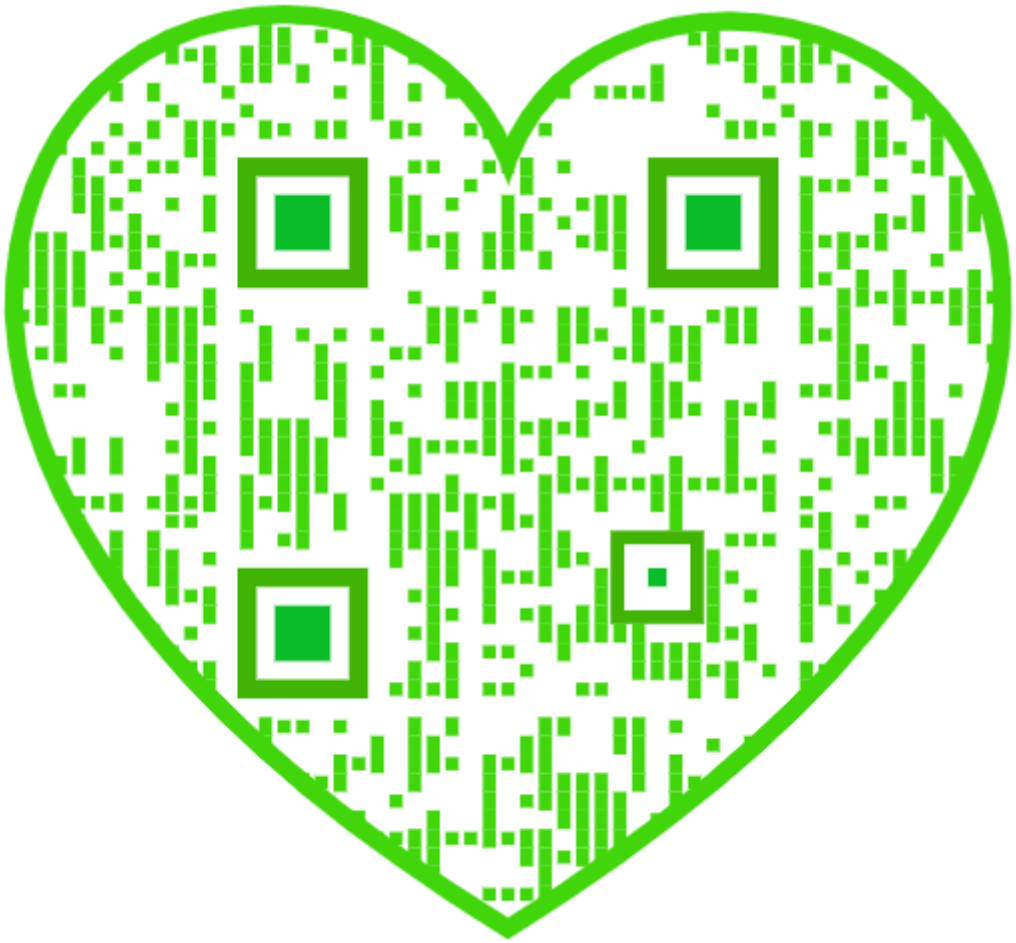

De perfectiva simplicia in het Nederlandsch.

Simplicia perfectiva noemen we de niet-samengestelde werkwoorden, die uit zich zelf perfectiefbeteekenis hebben. Ze zijn slechts weinig in getal. Het Oudgermaansch kende als zoodanig: *komen, geven, brengen, nemen*, **kweden, laten, vinden* en *worden*. Die verba konden natuurlijk óók wel met praeposities worden samengesteld, maar dan onderging enkel de materiëele beteekenis een wijziging en diende het voorvoegsel niet om te perfectiveeren. Hieruit volgt, dat deze werkwoorden strikt genomen nooit een verbinding konden aangaan met prefixen, die hun concrete beteekenis verloren hadden en alleen de syntactische functie der perfectiveering uitoefenden. Derhalve zijn bij die werkwoorden in theorie samenstellingen met het syntactische *ge-*[1] uitgesloten. Komen deze nu toch voor, dan zijn twee dingen mogelijk: óf het prefix beduidt geen perfectiveering meer en is eenvoudig door analogie-werking voor het verbum gekomen, óf de perfectiefbeteekenis van het simplex was verzwakt. Verder. Wanneer naast het simplex geen *ge-*compositum stond, kon er ook naast het participium zonder *ge-* van het simplex, geen participium met *ge-* voorkomen: dat zou immers tot het compositum hebben moeten behooren. Conclusie: In het vrij regelmatig ontbreken van het prefix in de participia praeteriti van mnl. *vinden, comen, werden* en *bringen*[2] hebben we dus een

1) Bij verschillende prefixen kunnen we in het Germaansch een woordvormende en een syntactische functie onderscheiden, zoo ook bij *ge-*. Het woordvormende (concrete) *ge-* is het oudst, het; syntactische er uit ontstaan. Zie mijn studie: IIet prefix *ga-* en de 'actionsart', Utrecht, Kemink & Zoon, 1901: p. 78.
2) *Bliven* en *liden* blijven hier buiten beschouwing, omdat de afwezigheid van *ge-* in het verleden deelwoord bij deze w.w. een andere oorzaak heeft:
Blijven (o.s *biliƀan*, got. *bileiban*) is met een aan *ge-* syntactisch verwante partikel samengesteld, kon daarom in het part praet. aanvankelijk geen *ge-* aannemen; eerst later, toen het woord niet meer als samenstelling gevoeld werd, heeft *ge-* ook hier zjjn plaats veroverd.
Ter verklaring van den vorm *leden*, zullen we moeten aannemen, dat *liden*, evenals *gaan* (zie p. 50 en 137 van 'Het prefix *ga-* enz.'), oorspr. een wegens zijn heteekenis door *ge-* niet perfectiveerbaar duratief is geweest. Is dit zoo, dan kon het verleden deelwoord van huis uit ook geen *ge-* vertoonen en heeft het Mnl. evenals ook het Ags. en het Mhd. in een aantal vormen den oorspronkelijken toestand bewaard.

overblijfsel van een vroegeren toestand te zien en niet aan een verlies van *ge-* te denken, gelijk Stoett heeft gemeend[1)]. In verband hiermede is het intusschen opvallend, dat we bij het part. praet. van *geven* en *nemen*[2)] het prefix reeds geregeld in het Mnl. aantreffen: de vorm *gheven* komt slechts een enkelen keer, de vorm *nomen* tweemaal voor; we hebben alzoo aan te nemen, dat *geven* en *nemen* vroeger dan de andere perfectieve simplicia het prefix door analogie[3)] hebben gekregen.[4)]

Komen.

In het Oudsaksisch heeft dit w.w. zich als perfectief simplex streng gehandhaafd: we treffen daar geen *ge-* compositum aan en het part. heeft nooit het prefix. In het Mnl. en Nnl. is de toestand de volgende: In verreweg de meeste gevallen heeft het w.w. zijn perfectieven zin bewaard, maar daarnaast is het ook lineair-perfectieven en zelfs duratieven zin gaan vertoonen; de oorspr. beteekenis heeft dan een verschuiving ondergaan. In het Mnl. heeft zich een *ge-* compositum gevormd, dat in het Nnl. weer verdwenen is. Het verleden deelwoord komt in het Mnl. nog meest zonder, een enkele maal echter reeds met *ge-* voor; in het Nnl. heeft het prefix zich bij het part. een vaste plaats verworven, slechts in dialect kan men nog den prefixloozen vorm ontmoeten, zoo b.v. in het Wvla. - Dit leeren

1) Zie Mnl. Spraakkunst, Etym. § 190.
2) Voor **kweden* en *laten* zie men beneden.
3) Zie T. en L. XIII p. 524, welk artikel ik bij de lezers van dit stuk bekend veronderstel.
4) Reeds in het Oudsaksisch komt trouwens het part. van deze beide werkwoorden slechts met het prefix voor.

de voorbeelden. Ik scheid ze voor dit onderzoek in 3 rubrieken: I. simplicia II. composita III. participia praeteriti, voor zoover hierbij bijzondere opmerkingen te maken zijn.

I. Perfectief is het w.w. daar, waar het begrip 'komen', zij het dan ook op verschillende wijzen door de omgeving genuanceerd, een handeling te kennen geeft, waarbij van eenigen duur geen sprake kan zijn: b.v.

Ovl. G. 1, 82, 714 *elc man comt gerne ane ene rike ende ane ene edele ende ane ene scone vrouwe:* op hetzelfde oogenblik, waarop hij de vrouw krijgt, waarop de vrouw in zijn bezit komt, treedt de duratieve handeling van het 'bezitten' op den voorgrond; Limb. VI 2037 *dat si weder thuus quam;* Sp. II[4], 1, 29 *als dit den keyser quam te verstane;* Ovl. G. 2, 118, 87 *wanneer hi ane tghespan dan quame van goude metter hant;* Nnl. *hij kwam thuis; kom er eens aan, als je durft; ik kom zoo even te hooren; komt u f* 600; *te recht komen; ter oore komen; komt tijd, komt raad; hij komt als geroepen; aan 't licht komen; aan de beurt komen; daar is niet aan te komen; hoe kom je daar-aan; als de nood aan den man komt; ergens achter komen; op school komen; om het leven komen; op de wereld komen; tot de zaak komen; die 't eerst komt, 't eerst maalt*.

Bijzondere opmerking verdienen de uitdrukkingen *de gaande en komende man, de geslachten komen en gaan*, waar én *komen* én *gaan* perfectief zijn: beide w.w. duiden een momentane handeling aan; de nadruk valt op het oogenblik van de komst en op het oogenblik van het vertrek; *komen* en *gaan* zijn hier zuiver elkaars tegengestelden, maar in een heel anderen zin dan in het Gotisch, waar *qiman* het perfectivum is van het duratieve *gaggan*.

Ook dient de aandacht gevestigd op zinnen als *ik kom bij je om je het nieuws te vertellen*, waar *kom* vier beteekenissen kan hebben. In drie gevallen is de vorm perfectief en zit het verschil alleen in den tijd, waarop de handeling plaats grijpt, in het vierde geval is *kom* duratief:[1)]

1) Bij het w.w. *brengen* doet zich hetzelfde verschijnsel voor.

a. Wanneer ik den zin uitspreek, nadat ik al plaats genomen heb, beteekent *ik kom* eig. *ik ben gekomen;*
b. Wanneer ik den zin uitspreek korter of langer tijd voor dat het komen werkelijk geschiedt, beduidt *ik kom* eig. *ik zal komen;*
c. Wanneer ik den zin uitspreek op het oogenblik, waarop ik binnentreed, is *ik kom* perfectief praesens;
d. Roep ik echter, voor ik nog bij hem ben, iemand toe *ik kom bij je* etc., dan beteekent *ik kom* 'ik ben bezig met komen' en is de vorm dus als duratief praesens te beschouwen.

Het Engelsch drukt zich hier heel wat juister uit dan het Nederlandsch: het gebruikt voor die vier gevallen vier verschillende vormen: *I have come, I shall come, I come, I am coming.*

Lineair-perfectief is het w.w. daar, waar het niet alleen het oogenblik van de voltooiing der handeling aangeeft, maar ook een aan dat moment voorafgaande duratieve werking inhoudt. Als ik b.v. zeg *zij laat haar japonnen uit Parijs komen*, dan geeft het w.w. *komen* te kennen, dat die japonnen den weg afleggen van Parijs naar haar; het sluit dus én het verloop der handeling én het oogenblik der voltooiing in zich. Ook in uitdrukkingen als *hij komt te voet, met den trein, per rijtuig* e.d. drukt het verbum niet alleen het oogenblik van aankomst uit, men denkt ook aan een af te leggen weg. Wanneer ik tot iemand roep *toe, kom nu!* dan wil ik daarmee te kennen geven, dat hij den afstand, die hem nog van mij scheidt, moet afleggen. Ook in vormen als *hij kwam rijdende* cf. Ferg. 1975 *te heme quam ridende Ferguut, hij kwam naar ons toegereden* cf. Wal. 1877 *gereden comen, hij kwam aanrijden* cf. Rein. II. 6881 var. *doe quam die otter tot hem gaen*, is het w.w. *komen* als lineair-perfectief te beschouwen: de begeleidende woorden verbieden momentaanopvatting. Ten slotte vergelijke men nog uitdrukkingen als *waar kom je vandaan* cf. Rein. I 3345 *here Belijn wanen comedi, ik kom van Utrecht* e.d., waar het w.w. evenzeer een duur insluit. Nu schijnt het mij toe, dat de verschuiving, die we hier in de beteekenis van het w.w. *komen* opmerken, in de

meeste gevallen zijn oorzaak vindt in een streven zich korter uit te drukken. In plaats van b.v. te zeggen *waarvandaan vertrokken zijnde, komt gij; ik kom, van Utrecht vertrokken zijnde; ik kom* (*ben gekomen, zal komen*), *nadat ik den weg te voet, per rijtuig, met den trein heb afgelegd*, waar *komen* overal beslist perfectief is, heeft men den zin bekort en zoodoende de beteekenis van *komen* gewijzigd.

Duratief is *komen*, wanneer het een werking aanduidt in haar verloop zonder meer: b.v.

Alex. XI 1028 *Alexander hi es fel ende hi comt na ons ghereet:* en komt stellig op ons af; Rijmb. 27963 *alstie Jueden dat vernamen, dattie Romeijne up hem quamen, si tijdden hem jeghen saen:* op hen aantrokken; Cron. v. Vlaend. 1, 205 *de andre heeren* (*voeren*) *elc te haren lande, mits dat de winter op handen quam*: op handen zijn, op komst zijn, naderen; met deze laatste plaats vergelijke men den uitroep van het volk *ze komen, ze komen!* wanneer het de straten vult om een optocht te zien en de stoet is in aantocht: *komen* beteekent hier ook ‘naderen’; Velth. IV, 38,47 *Jan, een jonc ridder in syn comen:* in zijn opkomst, in zijn eerste jeugd, in zijn bloei.

Bij *komen* in den zin van ‘voortspruiten, ontstaan’ zien we als 't ware een duratief begrip zich vermengen met de oorspr. perfectieve beteekenis: Natuurk. 1724 *door den wasem, die hanget daer, daer of wolken ende mist comet;* Rijmb. 1342 *tlange leven van wilen ere, het quam om hare grote doogt*.

Dit feit, de vermenging namelijk van een duratief met een perfectief begrip, waardoor de ‘actionsart’ óf bepaald verandert óf onduidelijk wordt, kunnen we meermalen en bij verschillende werkwoorden waarnemen. Soms is het een gevolg van de wisselwerking van twee gedeeltelijk synonieme verba met van huis uit verschillende ‘actionsart’[1)]; soms van den invloed op elkaar van twee etymologisch verwante werkwoorden: ik denk hier in 't bijzonder aan de deverbatieve factitiva en hunne grondwerk-

1) Zie b.v. Het prefix *ga-* ea de ‘actionsart’ i.v. *seggian* en *quethan*.

woorden[1]; soms van het feit, dat een w.w., dat oorspr. alleen een momentane handeling aanduidde, allengs ook in gebruik is gekomen om den toestand of de werking aan te geven, die van die momentane handeling het gevolg was[2]; soms van het feit, dat het perfectieve w.w. den invloed heeft ondergaan van een onmiddellijk volgend duratief w.w., waarmede het één begrip ging vormen[3]; soms eindelijk is de oorzaak te vinden in het gemis van een iteratief-categorie in de Germaansche talen. Over dezen laatsten factor een enkel woord. Het Slavisch kent behalve de perfectieve en de imperfectieve 'actionsart' ook nog de iteratieve: deze geeft de herhaling der werking te kennen, en aangezien nu zoowel een perfectieve als een duratieve handeling, in 't algemeen gesproken, voor herhaling vatbaar kan zijn, onderscheidt men perfectieve iteratieven en duratieve iteratieven. In het Germaansch is de iteratief-categorie niet tot ontwikkeling gekomen[4]. Moest nu van een perfectief w.w. worden aangeduid, dat de handeling herhaald werd of zich herhaalde, dan moest dezelfde vorm gebruikt worden, die ook de enkelvoudige werking weergaf: een perfectieve handeling, meermalen herhaald, nadert intusschen, in de opvatting, aan de handeling als duratief voorgesteld, krijgt den schijn van een continuum, en zoo kon het oorspr. perfectieve werkwoord in de voorstelling allengs duratieven zin krijgen. Dit is m.i. ook het geval geweest bij *komen*. Men vergelijke behalve enkele van de boven reeds genoemde voorbeelden nog: Nat. 1516 *dit comt al bi der sonnen cracht;* Nnl. *dat komt omdat .....; hoe komt het, dat.....; daar kan niets van komen; de wind komt uit het Noorden; ten goede komen;* Mnl. *te goede, te scaden, te baten comen*.

Ten slotte is *komen* nog als duratief te beschouwen in uitdrukkingen als: *die hoed komt niet bij uw japon:* past, staat; *hij komt mij tegemoet:* gaat; *als hij zóó doet, dan kom je zóó:*

1) Zie hierover l.c. onder *sendian*.
2) Zie l.c. onder *latan*.
3) Vgl. *gereden comen, laten staan, laten liggen* enz.
4) De werkwoorden op-*elen* en -*eren* zijn secundair-vormingen.

doe; ook in een zin als *ik kom al:* ik ben al bezig met komen. In *nu begint het te komen* wijst ook de verbinding met *beginnen* er op, dat *komen* hier niet perfectief is: immers de infinitief van een zuiver perfectief w.w. kan krachtens zijn beteekenis nooit met een verbum met het begrip 'beginnen' verbonden worden. Men kan wel zeggen, dat men begint met een duratieve handeling maar niet met een perfectieve; hier vallen immers begin en eind samen en het begrip 'beginnen' veronderstelt toch altijd, dat de werking waarmee begonnen wordt, een zekeren duur heeft. Vandaar dat ook het Slavische *načęti*, het Gotische *duginnan*, het Oudsaksische *biginnan* etc. nooit met een zuiver, een momentaan perfectief w.w. verbonden voorkomen. Hoogstens kan een lineair-perfectief w.w. met *beginnen* verbonden worden: *toen begonnen we den boel in orde te brengen*.

Het is duidelijk, dat in al de genoemde gevallen de beteekenis van *komen* een verschuiving heeft ondergaan.

II. Een *ge*-compositum ontmoeten we alleen in het Mnl.; de 'actionsart' is steeds perfectief en meestal gaat een modaal hulpwerkwoord vooraf[1)] met of zonder negatie: Boec v.d. L. J. 131 a *Van eenen goeden boom en kan niet dan goede vruchten ghecomen;* L. v. J. c. 116 *So wie dan tirst conste ghecomen in die piscine;* Sp. II[1], 88, 44 *So dat si ter marct gequamen;* Cron. v. Vlaend. 1. 216 *Aleer sy te Steenvoerde ghequamen;* Brab. Y. VI 9465 *eer theer daer ghequam*. In de laatste drie gevallen kan *ge-* een temporale functie hebben en dienen om het plus-quamperfectum duidelijk aan te geven. In het Nnl. is het compositum verdwenen, bij Marnix komt 't reeds niet meer voor.

1) Opmerkelijk is het verschijnsel, dat de modale hulpwerkwoorden, in 't bijzonder *mogen* en *kunnen* de neiging hebben, wanneer beide vormen van een w.w. voorhanden zijn, zich te doen volgen door het *ge*-compositum in plaats van door het simplex. Dit verschijnsel merken we ook op, wanneer perfectieve simplicia, welke in den loop des tijds een *ge*-compositum hebben ontwikkeld, na een modaal hulpw.w. komen te staan: ook dan domineert de vorm met *ge-*. Streitberg (P.B.B. XV) heeft in dat *ge-* het perfectiveerende prefix gezien. Daargelaten nu, dat de *ge*-vorm bij de perfectieve simplicia dan slechts als naar analogie ontstaan te verklaren zou zijn, is m.i. een overwegend bezwaar tegen Streitberg's meening gelegen in het feit, dat, terwijl van den eenen kant de perfectiveerende kracht van het prefix in alle Germaansche dialecten hoe langer hoe meer in verval geraakt (zie Het prefix *ga-* en de 'actionsart' p. 69, 70, 71, 72, 301 en 302) het prefix aan den anderen kant juist na *mogen* en *kunnen* steeds terrein verovert (vgl. het Mhd. en het Mnl., en cf. Het prefix *ga-* en de 'actionsart' § 41). Er moeten dus nog andere factoren in het spel geweest zijn. Welke?.....
In het Nnl. en het Nhd. is dat *ge-* weer verdwenen; nog thans kennen wij echter de uitdrukking *ik kan het niet gebeteren*, terwijl men in het Hd. der 17e eeuw nog zegswijzen aantreft als *was kann man gemachcn* en het voorvoegsel in dialect nog voortleeft.

III. Het verleden deelwoord staat in het Mnl. in den regel nog zonder *ge-*, gelijk het behoort: Ovl. Gr. 1, 78, 390 *es di comen een ongheval;* Vergi 212 *here, wel moeti comen sijn*. Rein. I, 314, *dus sijn si comen int ghedinghe*, Rein. I, 2775 *Reinaert es hier comen te hove*, Sp. IV^{3}, 22, 86 *al eist dattem Brabanters beroemen, dat si van den zwane zijn coemen*, Sp. IV^{3} 22, 15, *den woch, die si waren comen*. Toch begint het prefix zich reeds in te dringen, getuigen de volgende plaatsen: Segh. 6751 *waerdi niet ghecomen hier*, Limb. X 1271 *ic hadde ghecomen te hare*, Wiel. Instr, 179, 80 *ende men prouven konde, dat het daeromme toe gecommen ware*, R. v. Utr. 2, 182 *dat L. bewisen soude, dat hi an siin wiif ghecomen sonde wesen sonder hillixvorwaerden*, Cod. Dipl. U 2^{1}, 226 *omdat hij van den goeden gecomen is ende verarmt is*, R. v. Utr. 2, 145 *daer ist nu over ghecomen* (= te laat voor geworden).

In het Nnl. staat *ge-* geregeld voor het participium behalve in dialect b.v. in het Westvlaamsch, waar nog de vorm *komen* in gebruik is, terwijl we in het woord *welkom* Mnl. *wel, wele, wale comen* nog een overblijfsel van den prefixloozen vorm hebben te zien, hetzij men dan het 1^{e} lid opvatte als het substantief *wil* (cf. Hd. *willkommen*) of als 't bijwoord *wel* (cf. Fra. *le bienvenu*).

Geven.

Dit w.w. is in het Oudsaksisch nog een zuiver perfectief simplex. Dat nu desniettegenstaande het part. praet. steeds met *gi-*

voorkomt, is een bewijs, dat het prefix hier geen perfectiveerende kracht meer vertoont, maar reeds bloot tot de formatie van het verleden deelwoord behoort. In het Mnl. en Nnl. heeft *geven* zijn perfectieven zin wel in de meeste gevallen bewaard, maar vooral ten gevolge van het ontbreken van een iteratief-categorie, nadert het toch ook op verschillende plaatsen het duratiefbegrip en doen zich gevallen voor, die wel niet anders dan imperfectief kunnen worden opgevat. Dit geldt vooral van het simplex maar toch ook van het compositura. Lineair-perfectief komt het w.w. niet voor: dat dit zijn oorzaak vindt in de beteekenis - een lineair-perfectief *geven* kan men zich niet denken - ligt voor de hand.

I. Perfectief zijn gevallen als:

Rein. I 3125 *moet die coninc leven, hi soude ons gherne ghiften gheven*; Limb. XI 457 *datti geloeve gheeft ane den meester dies geproeft heeft;* Rijmb. 1737 *ic geves di orlof;* Rijmb. 7997 *dat sise hem te wive gaven;* Wal. 9232 *hi gaf den geest ter stede;* Rijmb. 2853 *beede ghaf mense even diere;* Lansl. 300 *hi gaf een swaren sucht;* Nnl. *iem. een stoel geven, den geest geven, een gil geven, zijn zaken er aan geven, iem. iets in den mond geven, iem. iets in de pen geven, iem. kennis van iets geven, een teeken geven, geef er geen gehoor aan*.

In enkele uitdrukkingen kunnen we ingressieven zin opmerken: Mnl. *hem ter vlucht gheven, hem op de vaert gheven, hem te stride gheven*, een beteekenis, die thans aan *zich begeven* toekomt, maar toch in de 17^{e} en 18^{e} eeuw nog is aan te wijzen: *mijn liefste, geef u scheep, al is het scheyden pijn* (Gijsbr. 1663), *alsnu, ontslaaghen van die moeite,.... wilde zij zich, met den eerste, op wegh geeven* (Hooft, N. H. 80), *intusschen, na verloop van dagen, gaf zich de Koning weêr aan 't jagen*. (Bild. 1, 357).

Op de volgende plaatsen wordt overal het duratiefbegrip min of meer geraakt; Rein. I 530 *recht te nemene ende te ghevene*: hoewel oorspr. beslist perfectief, heeft deze zegswijze allengs den duratieven zin gekregen van ‘alle rechtshandelingen verrichten, in rechte optreden’; Alex. III 890 *daeromme gaf*

hi harde clene: zich bekommeren; Sp. d. S. 13048 *dat wi ons so ter dueghet gheven:* zich toeleggen op; Sp. d. S. 2237 *niet meer dant redene soude gheven, dat die hemel an deerde soude cleven, ne ist redene, dat die moet den mensche cleeft ant erdsche goet:* redelijk zijn; Wal. 3541 *dus ghevet elc voghelkijn sinen sanc ende elc bellekijn sinen clanc*: zingen, klinken; Wal. 9947 *mi es te moede, oft hi ware uten sinne, sine ghebare ghevet ooc wel:* doen denken; Sp. III^3, 8, 18 *hi rechte den hals ende oren hi gaf:* spitsen; Nat. Bl. III 891 *der minnen karker geeft hi prijs, want et dinct hem een paradijs:* loven, prijzen; Sp. III^3. 87, 39 *enen strijt geven:* iem. slag leveren; Hs. Moll. 7 f. 50b *hoe hi vriendelic, goedertierlic ende dienstelic hem gheeft sinen iongheren:* zich gedragen; Nnl. *antwoord geven:* antwoorden, *raad geven:* raden, *iem, een pak slaag geven, een jongen voor z'n broek geven, iem. om zijn ooren geven, iem. op zijn kop geven, iem. den kost geven, zich veel moeite geven, ik zal er hem van langs geven:* streng berispen, *ik geef niet om hem:* zich bekommeren om, ontzag hebben voor, *iem. les geven:* onderwijzen, *iem. aanstoot geven*, ergeren, *iem. voortdurend aanstoot geven, getuigenis geven van de waarheid, geen pas geven:* betamen, *iem. een goed voorbeeld geven, iets ten beste geven, acht geven:* letten op, *een voorstelling geven, zijn tijd aan iets geven, rekenschap geven, zijn levendige oogen geven aan zijn gelaat een prettige uitdrukking, de zon geeft ons licht en warmte, de boom geeft schaduw, die jonge boomen beginnen al schaduw te geven* (men lette op de verbinding met 'beginnen'). Uit al deze voorbeelden blijkt ten duidelijkste, dat het w.w. *geven* een verschuiving in beteekenis heeft ondergaan naar het duratieve heen.

II. Het compositum komt alleen voor in het Mnl., meestal na een modaal hulpwerkwoord met of zonder negatie. De 'actionsart' is óf perfectief: Vad. Mus. 4, 119 *niet wetende, hoe ic de scult ghegheven zal, die ic moet ghelden*, óf ze nadert min of meer het duratieve: Teest. 3025 *hem en moghen alle die leven niet te vollen prijs ghegheven:* prijzen, Vad. Mus. 1, 32, 44 *hare en conste niemen troost genoech gegeven:* troosten, Hor. Belg. 10,

33 *dat die sonne niet en conne ghegheven haer licht*, Hs. Moll. 7, 4c. *want wi onser ghedachten alleen gheen reden ghegheven en connen of hi ons daerof ten oerdel te reden setten wil:* rekenschap geven. Het prefix beduidt wel geen perfectiveering; het zal zijn plaats voor het w.w. naar analogie gekregen hebben. Ter uitdrukking van een voltooiden tijd kan het o.a. zijn aangewend: Ruusbr. 6, 92 *alle dies troosts, die God ye ghegaf*, Hor. Belg. 10. 35 *die alrecoudeste nacht, die God der wereld ie ghegaf*, Gerl. Peters 221 *al dat hem die here ye ghegaf*.

III. Het part. vertoont in het Mnl. evengoed als in het Nnl. geregeld het voorvoegsel. Sporadische resten van een oorspr. deelwoord zonder *ge-* zijn: L. v. J. p. 176 *ende hadt ghelt gheuen den armen*, Mloep. IV 1586 *den jonghen Pyrrhus heeft hi gheven* (var. *ghegheven*) *sijn dochter*, Boec. d. M. 8a. *hi hevet di hem selven gheven*. Sp. d. S. 79b *dat wijff was den man geven in hulpen*, benevens het nog in de 17^{e} eeuw bij Hooft, Vondel, Bredero, Coster en Rodenburg voorkomende *overgeven:* die zich geheel aan iets heeft overgegeven, ten goede of ten kwade: vandaar de uiteenloopende beteekenissen *getrouw* en *goddeloos* cf. *een overgeven siel* naast *ghij overgheven fielt*.

Brengen.

In het Oudsaksisch werd *brengian* over 't algemeen nog wel als perfectief simplex gevoeld, maar toch ontmoeten we er reeds plaatsen, die aantoonen, dat het w.w. een verschuiving in beteekenis begon te ondergaan m.a.w. zijn momentaan-perfectieven zin begon te verliezen. Dit blijkt 1° uit een paar gevallen, waar *brengian* de beteekenis van het duratieve *voeren* nadert, 2° uit het voorkomen van een *gi*-compositum, waarbij men aan perfectiveering kan denken[1)]. Het participium is ons toevalligerwijs niet overgeleverd, maar heeft, te oordeelen naar de andere Germaansche dialecten, stellig het prefix niet gehad. In het

1) Vergelijk in dit verband, wat Henry Martin Belden over het compositum in het Ags. opmerkt: Englische Studien XXXII.

Mnl. en Nnl. treffen we aan een perfectief en een lineair-perfectief *brengen*, een enkele maal zelfs wordt het duratiefbegrip geraakt. Wanneer ik bij *brengen* een perfectief en een lineair-perfectief begrip onderscheid, dan berust dat op de volgende overweging. Als ik bij iemand kom en zeg 'ik breng u dit boek', dan vallen begin en eind der handeling beslist samen en heeft men een zuiver perfectief *brengen;* zeg ik daarentegen tot iemand 'breng dit boek aan A', dan vallen begin en eind der handeling niet samen, er moet eerst nog een weg afgelegd worden: we hebben dus hier met geen momentaan-perfectief *brengen* te doen maar met een lineair-perfectief. Zeg ik eindelijk, terwijl ik op weg ben naar zeker persoon, tot een kennis, die mij tegen komt, 'ik breng dit boek aan A', dan nadert *brengen* sterk het duratiefbegrip: het w.w. beteekent hier toch 'bezig zijn met brengen'. Nog duidelijker is dit het geval in een zin als 'wat is dat voor een leven?' - 'och, de knechts brengen de turf op zolder,' wanneer ik dit zeg, terwijl ze bezig zijn een winterprovisie naar boven te sjouwen. Bij het w.w. *dragen* kunnen we het omgekeerde verschijnsel waarnemen, nam. dat het af en toe de beteekenis van *brengen* vertoont: voor het Oudsaksisch en het Middelnederlandsch is dit met bewijsplaatsen te staven[1)]. En dit feit verklaart nu m.i. de verschuiving, die we in de beteekenis van *brengen* opmerken: het begrip 'brengen' was oorspronkelijk slechts perfectief, het begrip 'dragen' aanvankelijk slechts duratief, maar die twee werkwoorden hebben op elkaar invloed geoefend en dientengevolge naderen de beteekenissen elkaar af en toe. In het Nnl. heeft zich merkwaardigerwijs het onderscheid tusschen *brengen* en *dragen* weer verscherpt: *dragen* is steeds duratief, *brengen* meest perfectief of

1) Vgl. Hel. 673

thia uurekkeon fellun
ti them kinda an kneobeda endi ina an cuninguuisu
guodan gruottun endi im tha geƀa druogun;

eveneens vs. 2015 en 2055; en voor het Mnl. Ferg. 1935 *draget heme den horen ende thoeftcleet*, 5090 *die coninc dede maken brieve ende deetse in allen lande dragen*, voorts vs. 1911, 3004 en 3668.

lineair-perfectief. Er is verschil tusschen *de kruier brengt het koffertje naar het station* en *de kruier draagt het koffertje naar het station:* het lineair-perfectieve *brengen* geeft een handeling te kennen in haar ontwikkeling tot en met 't oogenblik der voltooiing, het duratieve *dragen* drukt diezelfde handeling uit enkel in haar ontwikkeling: het werkwoord in den eersten zin bevat dus een plus vergeleken bij dat in den tweeden zin: het station moet worden bereikt, d.w.z. de handeling moet voltooid worden, anders kan er van *brengen* geen sprake zijn; dit is niet het geval bij *dragen*: 'naar het station' geeft slechts de richting te kennen, in welke zich de handeling beweegt[1)].

I. In aansluiting aan hetgeen gezegd is, noem ik het simplex perfectief in gevallen als de volgende:

Alex. III, 440 *aldat here dat hi brochte*, Heelu 1756 *eere hise stille staende brachte*, Alex. IV, 1589 *dat ik gheslapen niet en mochte, eer ic die sorghe van mi brochte*, Lksp. III, 6, 67 *du salte bringhen enen zone:* ter wereld brengen. In uitdrukkingen als: *om het leven brengen, zich iets voor den geest brengen, aan 't verstand brengen, aan den man brengen*: Mnl. *te manne bringen, die wat brengt is welkom, een klok aan den gang brengen, twee personen met elkaar in kennis brengen, iem. iets onder 't oog brengen, iem. ergens toe brengen, iem. op een denkbeeld brengen, iets aan 't licht brengen, 't gesprek op iets brengen, iem, tot zwijgen brengen, iets met iets anders in verband brengen, ter kennis brengen, ter tafel brengen, te berde brengen, een kind ter wereld*

1) Opvallend is het, dat in Zuid-Nederland de toestand geheel anders is: daar bezigt men, van zaken sprekende, beide werkwoorden in dezelfde beteekenis, alleen met dit verschil, dat *brengen* gebruikt wordt wanneer de verplaatsing geschiedt in de richting naar den spreker toe (Fr. apporter), *dragen*, wanneer de verplaatsing een verwijdering is van het punt, waar de spreker zich bevindt (Fr. emporter) cf. J.W. Muller, Woord. der Ned. Taal III 1280, die ook het volgende voorbeeld uit Plantijn geeft *bringht dat hier ende draecht dit wech*. Uit het opgemerkte volgt, dat in het Vlaamsch de begrippen *brengen* en *dragen*, wat de 'actionsart' betreft, elkaar raken en dit dialect alzoo dichter bij het Mnl. staat dan het tegenwoordige Noord-Nederlandsch.

brengen, waar overal de nadruk valt op 't oogenblik, waarop de handeling voltooid is, dus een nieuwe toestand intreedt.

Tusschen het perfectieve en het lineair-perfectieve *brengen* is de grens niet altijd even scherp te trekken: dezelfde uitdrukking kan soms op twee manieren worden opgevat; samenhang en begeleidende woorden zijn hier factoren, waarmede rekening te houden is: in *op dat oogenblik bracht men den gewonde in de tent* is het w.w. beslist perfectief, maar in *men bracht den gewonde in de tent* is evengoed lineair-perfectieve beteekenis mogelijk. Zoo leent de spreekwijze *iem. in het nauw brengen* zich voor twee opvattingen; het hangt er maar van af, of de nadruk moet vallen op 't moment der voltooiing alleen, of ook op de daaraan voorafgaande handeling.

Beslist lineair-perfectief beschouw ik gevallen als: Flor. 1740 *met groter bliscapen hebben si bracht den tiit wel naer te middernacht:* doorbrengen; Limb. I 21 *dat ic* (*mijn gedichte*) *tenen goeden ende bringhe;* Ferg. 1098 *een groet ors brocht men hem geleet;* Troyen f. 273 a *siet waer men hier brenct ghedraghen Lausus den jonghen verslaghen;* Lanc. III 3649 *die enen doden riddere gevord brachten op ene orsbare;* Lanc. III 3954 *die beesten, die sie gereden brachten*. Op de vier laatstgenoemde plaatsen is de verschuiving in de oorspr. perfectieve beteekenis van *brengen* veroorzaakt door de enge verbinding met duratieve begrippen als ‘leiden, dragen, voeren, rijden’. Aanvankelijk was *brengen* in uitdrukkingen als deze momentaan-perfectief: een zin als Ren. 1174 *bringdi Renout gevaen* beteekende *brengt gij den gevangen Reinout*. Het deelwoord behoorde, zooals Verdam[1)] opmerkt, niet bij *brengen* maar als praedicaat of bepaling van gesteldheid bij een substantief. Later echter trad het deelwoord in nadere verbinding met *brengen* en dientengevolge wijzigde zich de ‘actionsart’. Het schijnt mij toe, dat die verschuiving een enkele maal nog verder is gegaan, zóó ver, dat het duratiefbegrip overheerschend werd: Grimb. I 4286 *dene* (*scare*) *brachte*

1) Mnl. Woord. I 1442.

geleid ane selve die grave van Viane: werd aangevoerd door; Grimb. II 3797 *het bracht gevoirt sijn baniere een vrome man:* dragen, aandragen.

Voorbeelden van het lineair-perfectieve *brengen* in het Nnl. zijn: *breng dien koffer naar het station, breng de turf op zolder, breng het hout in de schuur, een kind naar bed brengen, een vriend naar den trein brengen, een kind groot brengen, breng nog een paar stoelen, een plan ten uitvoer brengen, iem, op den slechten weg brengen, een leger op de been brengen, halen en brengen* (waar ook *halen* lineair-perfectief is of liever perfectief-lineair). Dat *brengen* eindelijk ook het duratiefbegrip kan raken, hebben we zooeven reeds gezien; hier volgen nog enkele voorbeelden, waar de gedachte aan een duur min of meer op den voorgrond treedt: *iem. een serenade brengen, iem. hulde brengen* (cf. huldigen), *zijn ervaringen, zijn indrukken op het papier brengen* (cf. te boek stellen), *iets op schrift, op muziek brengen*. Men lette ook op de verbinding met 'beginnen' in een zin als *in dat jaar begon hij zijn ervaringen op 't papier te brengen*.

In het Mnl. kan *brengen* ook als 'dragen' opgevat worden: vgl. b.v. Aiol fr. 974 *de jonghe kinder, die dat wijf brinct;* dan is het beslist duratief.

II. Het compositum, dat het prefix wel naar analogie zal gekregen hebben, komt alleen in het Mnl. voor, meestal na een modaal hulpwerkwoord met of zonder negatie, maar ook alleenstaand. De 'actionsart' is perfectief, lineair-perfectief, ook duratief.

Perfectief: Troyen 3810 *dar ne was Griec, die sijn oghen van Hector conste ghebringen;* Lanc. IV 8701 *dat ickene toter doet gebrochte ende ic mire broder doet wreken mochte*.

Lineair-perfectief: Lanc. II 17775 *den coninc, daer hi orlof an nam, dine gebrachte met groter feeste toten ingange van den foreeste;* Rek. v. G. 1, 293 *om den hertoghe van Ghelre te ghebringhene van daer tote Sente Baves*.

Duratief: Sp. III[4], 30, 20 *dat hi sine celle liet, want hi enen broeder gebrochte, diene aldaer ter stat versochle:* een eind ver-

gezellen; Rijmb. 8737 *tsanders daegs, als hi wech ghinc, ghebrachte hi den jonghelinc:* begeleiden; Lanc. II 3769 *want hise metten oegen gebrochte, also lange als hise gesien mochte:* volgen.

Dat er zich ook plaatsen voordoen, die meer dan één opvatting toelaten, spreekt vanzelf. Alleen wijs ik hier nog op Brab. Y. I 1016 *haer coninc Abdirama brachte van verre ende na al dat hi ghebringhen mochte, alse die Vrancrike te winnen dochte*, waar het prefix zijn materiële beteekenis nog vertoont: het compositum beteekent 'samenbrengen, bijeenbrengen' en is lineair-perfectief; en op Wal. 11041 *drie milen gheleden sine verre: doe was Walewein erre, datten die coninc so verre ghebrochte*, waar het prefix kan bedoeld zijn als middel een plusquamperfectum duidelijk uit te drukken.

III. Wat het participium betreft, dit wordt in het Mnl. steeds zonder het voorvoegsel gebruikt: Melib. 3562 *hier heeft ons dwaesheyt toe brocht;* Rein. I 332 *die mi Rode die vroede hadde brocht tenen broede*, Rein. I 748 *al haddi thooft ute brocht*. Nog bij A. Bijns lezen we Refr. 436 *die onsen Verlosser heeft ter weerelt bracht* en bij Vondel komen nog een enkele maal vormen voor als *tonderbracht, wederbrocht*. In het Nnl. staat *ge*-geregeld voor het verleden deelwoord behalve in de volkstaal van sommige gewesten.

Nemen.

In het Oudsaksisch ondergaat de oorspr. perfectieve zin van dit simplex reeds een kleine wijziging, ze verzwakt en dientengevolge ontstaat er een *ge*-compositum, want al is de verschuiving niet zóó ver gegaan, dat het w.w. beslist duratieven zin heeft gekregen, toch kunnen we op een aantal gevallen wijzen, waar de beteekenis het duratieve nadert en dit is m. i. voldoende om een nieuwe perfectiveering door *gi-* te verklaren. Het participium komt slechts eenmaal voor en heeft het prefix. Ook in het Mnl. en Nnl. vertoont *nemen* op de meeste plaatsen nog zijn perfectieven zin, maar daarnaast staan toch ook heel wat gevallen, waar het duratiefbegrip wordt geraakt of zelfs imper-

fectiefopvatting noodzakelijk is. De verschuiving is wel het gevolg van het gemis eener iteratief-categorie.

Lineair-perfectief komt het w.w. niet voor: de oorzaak is dezelfde als die bij *geven* genoemd. Het compositum, dat alleen het Mnl. vertoont, is steeds perfectief. Het deelwoord heeft geregeld *ge-*, het komt in het Mnl. slechts éénmaal voor zonder het prefix.

Perfectief zijn gevallen als: Ferg. 5110 *die ridder bi den togel nam dat ors;* Bloeml. 2, 134, 204 *nemtene ende voertene thant met u;* Rijmb. 26940 *neemt hier den helighen gheest;* ontvangen; Sp. IV^2, 21, 43 *dat Eusebia hare siene daer nam:* krijgen; Rijmb. 19064 *den wijch nam hi ende verwan:* aangaan, beginnen; Stoke VI 1078 *doe hi* (*Christus*) *onse menscheit an hem nam;* Limb. IX 515 *dic conincge die den dach namen:* vaststellen; *in arge nemen, in*(*t*) *goede nemen, ter herten nemen, te wive nemen, begin nemen, ende nemen, gelt nemen, tleven nemen, tlijf nemen, orlof nemen*. Bij deze laatste uitdrukking een opmerking: in zijn oorspr. zin ‘vergunning krijgen om te vertrekken’ is het w.w. duidelijk perfectief; allengs echter ontwikkelde zich de beteekenis ‘afscheid nemen’ en nu voelt men, dat hiermede het zuiver perfectieve in het begrip een stootje heeft gekregen en de gedachte aan een duur is ingeslopen.

Iets dergelijks heeft natuurlijk in meer gevallen plaats gehad en zoo hebben we weer een factor gevonden, die de verschuivingen in de ‘actionsart’ kan helpen verklaren.

Perfectief is het w.w. verder in uitdrukkingen als: *in bescherming nemen, in bewaring nemen, zijn intrek nemen, zijn ontslag nemen, zijn draai nemen, iets kwalijk nemen, ter harte nemen, een boek ter hand nemen, een paard bij den teugel nemen, een stok nemen, voor dien prijs neem ik het niet, de Heer heeft gegeven - de Heer heeft genomen, een stad nemen, iem. gevangen nemen, een vrouw nemen, iets op zich nemen, het woord nemen, een besluit nemen, een einde nemen, iem. bij den arm nemen, in bezit nemen, aanstoot nemen*. Deze laatste uitdrukking kan perfectief en duratief worden opgevat; beslist duratief wordt ze in den zin *ik neem er voortdurend aanstoot aan:* ik erger me voortdurend.

Het op zich zelf effectief-perfectieve *nemen* kan met bepaalde woorden verbonden een ingressieve uitdrukking vormen, vgl. *de vlucht nemen:* beginnen te vluchten; *de wijk nemen:* beginnen te wijken; Mnl. *sinen wech nemen:* zich op weg begeven. In een zin als *hij nam de wijk naar het slot* is *nemen* dan vervolgens tot een durativum geworden, gevolg van de contractie van b.v. *hij nam de wijk en vluchtte naar het slot:* de 'actionsart' van *vluchten* is op *nemen* overgegaan.

Duratief of althans het duratiefbegrip naderend, zijn plaatsen als: Ferg. 4738 *metten scachte hine nam, ute sinen gereide hine stac:* bestoken; Mloep. III 1033 *daer si die ewighe ruste namen;* Sp. III[6], 10, 93 *die Goten met haren coninc Alarike namen scade alte groot:* lijden; Hist. de Damme 196 (ZVl. Bijdr. 3, 50) *quaet weder nemen up die see;* Mor. 351 *hi seide hi sout aventuren ende nemen dats hem mochte geburen:* voor lief nemen, tevreden zijn met; O. H. Pass. 16, 351 *ic nemet op mijn eet, dat ic niet van den man en weet*: onder eede verklaren; Boeck v. d. L. J. 35a *die heylighe leeraers nemen voor hem dat God der menschen herten in zijnre macht heeft:* aannemen, gelooven; *spise nemen:* voedsel tot zich nemen; *arguatie of woorden nemen:* critische opmerkingen maken; *ware nemen:* acht geven, zorg dragen; *hoede nemen:* zorg dragen, toezicht houden; *raet nemen*: beraadslagen, zich beraden; *toesicht nemen*: toezicht houden, toezien; *een ors metten sporen nemen:* steken; *neempt dattet so es*: in deze uitdrukking, oorspr. perfectief 'neem aan, dat het zoo is', ziet men de duratieve beteekenis van 'veronderstellen' zich van zelf ontwikkelen. Uit het Nnl. wijs ik hier op termen als: *onder handen nemen*: streng berispen, *aan een twist deel nemen, aan een partij deel nemen, rust nemen, zijn gemak nemen, een bad nemen, zich in acht nemen, waarnemen:* gadeslaan, *voor lief nemen:* zich schikken in, tevreden zijn met, *spijs en drank tot zich nemen, wraak nemen:* zich wreken, *een voorbeeld nemen aan:* zich spiegelen aan, *het er goed van nemen:* zich te goed doen, *iets in oogenschouw nemen:* bekijken, *iets in overweging nemen*: er over denken.

Een afzonderlijke beschouwing verdient de Mnl. uitdrukking

goom nemen: soms heeft ze perfectieven zin en kan vertaald worden door ‘bemerken, opmerken, bespeuren,’ meestal komt ze duratief voor en wordt de beteekenis door ‘acht geven, letten op, met aandacht beschouwen, gadeslaan’ weergegeven. Het eerste is b.v. het geval: Mor. 1220 *daer mercte Walewein ende nam goom hoe een riddere quam gereden:* Sp. I[4], 48, 43 *in dat lant, haddi genomen goom, stont der zonnen enter manen boom*; Mloep. II 3623 *daer sach hijt ende nam des goom, dat die coninc sat opten boom*. Het tweede o. a. Lsp. III, 3, 654 *ganc, nem ter werelt goom, et ende drinc ende hebbe spel;* Segh. 10897 *selve sit hi onder gonen boom, ende neemt te desen spele goom;* Eleg. 1224 *ic was daer ende naems goem;* Belg. Mus. 10, 94, 166 *si nam al omme goom, ochte si Piramus iet saghe*. In den zin van ‘zorg dragen voor’ is *goom nemen* natuurlijk steeds duratief; Rein. I. 1999 *soete oom, ghi nemt uwes neven cranken goom*.

II. Het *ge>*- compositum heeft in het Mnl. steeds perfectieven zin; het komt vaak voor na een modaal hulpwerkwoord met of zonder negatie, maar ook op zich zelf staand: vgl. Melib. 2449 var. *doghet ende ere en can niemene ghenemen man;* Sp. II[3], 37, 80 *eer hijs conde ghenemen goem;* Serv. II 1392 *dat sij te samen ghequamen ende haer wapen ghenamen*. Op een paar plaatsen kan het prefix gediend hebben om een voltooiden tijd te helpen vormen: Hs. v. 1348, 124 c *doe Jhesus dat aysiin ghenam;* Brand. 863 *doe si te scepe quamen ende orlof ghenamen*.

III. Het verleden deelwoord heeft steeds het voorvoegsel. In het Mnl. ken ik slechts twee plaatsen, waar het ontbreekt Lanfr. 7 v. *want dit woort kunst wert niet properlic nomen, mer* ....., en Lanc. IV 11829 *si hebben den strijt so an nomen, dat sire hondert afstaken int ancomen*.

*Queden.

Dit werkwoord heeft in het Oudsaksisch in verreweg de meeste gevallen nog zijn oorspronkelijken perfectieven zin bewaard: het fixeert dan het oogenblik, waarop de uiting geschiedt. De verhouding tot O.s. *seggian* en *sprekan* is ongeveer als die van

Got. *qiþan* tot *rodjan*, Lat. *dicere* tot *loqui*, Fra. *dire* tot *parler*. Toch zijn er ook een aantal plaatsen aan te wijzen, waar het verbum duratief moet worden opgevat: het heeft dan de beteekenis gekregen van 'beweren, verkondigen, mededeelen, zeggen.' Dit overgangsproces schijnt een gevolg te zijn geweest van den invloed van *seggian*, dat, voor zoover na te gaan, van huis uit duratieven zin moest vertoonen. Omgekeerd zijn er uit het Oudsaksisch enkele voorbeelden aan te halen, waaruit blijkt, dat het dur. *seggian* de beteekenis van het perf. *quethan* af en toe nadert, terwijl dit laatste werkwoord ook invloed schijnt geoefend te hebben op het mede oorspr. dur. *sprekan*, dat in het Oudsaksisch reeds vaak perfectieven zin vertoont. Op de manier van het, tusschen de woorden van de directe rede instaande, beslist perf. *quathie* (= '.....', zeide hij, '.....'), en het de indirecte rede inleidende *quat that* (= hij zeide, dat.....), komen noch *zeggen*, noch *spreken* in het Oudsaksisch voor. Wat is nu echter in de jongere taal, in het Mnl. en Nnl. gebeurd? Daar zien we 1°. dat het w.w. **kweden* uit de taal is verdwenen[1)], 2° dat de vormen *quathie* en *quat that* vervangen zijn door vormen van *spreken* en *zeggen* (cf. *seit hi, sprac hi, hi seide, hi sprac; seit-ie, zeide hij*). We komen alzoo tot de conclusie, dat *zeggen* en *spreken* in het Nederlandsch de functie hebben gekregen de imperfectieve en de perfectieve 'actionsart' beide uit te drukken, een noodzakelijk gevolg vao het verloren gaan van **queden*, maar een ontwikkeling ook, waarvan de kiem al in het Oudsaksisch te vinden is: daar toch beginnen het dur. *seggian* en *sprekan* het perf. *quethan* reeds op zijde te streven om het later te verdringen.

1) Van de jongere Westgerm. dialecten schijnt alleen het Engelsch dit perfectivum bewaard te hebben en dan nog slechts in de vormen *quoth I* en *quoth he*. Het compositum *to bequeath* laat ik hier rusten. Het Mnl. en Nnl. kennen alleen een paar duratieve met **queden* samenhangende vormen als: *quedden, quedelen, kwetelen, quetteren, kwetteren, kweelen, kwezelen*.

Laten.

Streitberg rekent het Gotische *letan* tot de perfectieve simplicia; hij zegt: '*letan* 'verlassen' fixiert den moment der trennung'. Dit verbum heeft echter in het Gotisch nog andere beteekenissen dan de perfectieve van 'verlaten', het komt herhaaldelijk voor in den zin van 'in een toestand laten, toelaten, niet hinderen in iets,' en dan kan ik er geen perfectiviteit in vinden. Wanneer werkelijk de oorspronkelijke beteekenis van *laten* in het Germaansch is die van een perfectief simplex, een meening, die op grond van de etymologie zou kunnen worden bestreden[1)], dan stel ik mij de ontwikkeling zóó voor: Als het oogenblik der scheiding wordt gefixeerd, blijft óf het subject 'de latende' op zijn plaats en het object verwijdert zich, vgl. Mc. 15. 37 *letands stibna mikila* (cf. ons 'zij liet een gil'), óf het object blijft in rust en het subject verwijdert zich, vgl. *leta izwis widuwairnans*, dat dan oorspronkelijk zou hebben moeten beteekenen 'ik scheid van u, die nu als weezen achterblijft'. Allengs echter heeft deze perfectieve zin van 'laten' zich in den samenhang gewijzigd: niet meer het moment der scheiding wordt aangeduid, maar b.v. de toestand, die er het gevolg van is, zoo J. 14. 18 *ni leta izwis widuwairnans, qima at izwis*: ik zal u niet voortdurend in den toestand van weezen laten, ik zal tot u komen, en L. 19, 44 *jah ni letand in þus stain ana staina:* en zij zullen in u den eenen steen niet op den anderen laten; of wel, met een infinitief verbonden, ontwikkelt zich het begrip 'niet hinderen in iets, toelaten': zoo kan *letiþ þo barna* oorspronkelijk perfectieven zin gehad hebben: het oogenblik, waarop het subject het object van zich doet gaan, kon er b.v. door uitgedrukt worden: in den samenhang echter, door een infinitief begeleid, vgl. Mc. 10, 14 *letiþ þo barna gaggan du mis:* laat de

1) Deze laat ook duratieve beteekenis als de oorspronkelijke toe: vgl Uhlenbeck i. v. *letan*, Kluge i. v. *lassen*. Dan moet zich echter hieruit reeds zeer vroeg de perfectieve hebben ontwikkeld, en deze heeft zich dan later weer gewijzigd.

kinderen tot mij gaan, ontstond het begrip ‘niet hinderen in, dulden, toelaten, gedoogen’, dat beslist duratief is en in uitdrukkingen als Mc. 11, 16 *jah ni lailot, ei*.....: en hij liet niet toe, wilde niet, gedoogde niet, dat....., de eenig mogelijke opvatting is, Is mijn uitgangspunt juist, dan moet dus reeds in het Gotisch het werkwoord ‘laten’ naast zijn perfectieve ook duratieve beteekenis hebben ontwikkeld. In overeenstemming hiermee vinden we in het Oudsaksisch naast een *latan* met bepaald perfectieven zin, een aantal overgangsvormen en een duratief *latan*, bovendien nog een *gi*-participium[1)].

Hoe is nu de toestand in het Nederlandsch?

I. Als het werkwoord perfectiefbeteekenis heeft, wordt, welke nuanceering het begrip ‘laten’ ook heeft ondergaan, steeds het moment der scheiding gefixeerd; men oordeele: Mnl. *enen quite ende vri laten:* van rechtsvervolging ontslaan, Rein. 2811 *die coninc heeftene quite ghelaten van allen sinen mesdaden*, Rijmb. 27232 *die crone hadde hi vier jaer ghedreghen eer hi tlijf liet*, Lanc. III. 19312 *so latic eer dat leven mijn*, Despars 2, 425 *ende zijnen gheest liet*, Vergi 728 *die tranen, die ghi laet uit uwen ooghen, Hs. v.* 1348, 119a *ic salne* (Christus) *corrigieren dan ende laten*, Vad. Mus. 1, 28, 16 *ic sie enen bere: nu laet den spoorhont*, Stoke I 136 *doe starf Pippijn ende liet enen zone*, Ruusbr. 4, 23 *dat hi* (Christus) *ons ghegheven ende ghelaten heeft sijn vleesch ende sijn bloet in den heylighen sacramente*, Ep. fragm. 220, 172 *Ysabele liet doe haren sanc*, Rijmb. 21975 *wi laten van hem* (= ophouden met spreken), Sp. IV[1], 21, 136 *die sonne laet haer scinen*, Sp. I[5], 50, 32 *hi liet sijn striden*, Rijmb. 1855 *hier bi liet Abraham die tale*, Rein. I 929 *dit scelden hevet Reinaert ghelaten*, Melib. 751 *dat die man sal laten moeder ende vader, ende met sinen wive gaen*, Lev. v. J. cap. 121 *so liet hi dat lant van Judeën*, Wrake III 2065 *doen hi hem selven van vrienden, van maghen sach ghelaten*, Rijmb. 6417 *ghi wilt Gode laten ende begheven*, Boëth. 292 c. *tgoede verkiesen ende*

1) Zie: Het prefix *ga*- en de ‘actionart’ p. 170.

tquade laten, Vad. Mus. I, 57, 244 *laet hoeverde, ghierecheit ende nijt;* Nnl. *hij liet mij den buit, ik laat het u voor f* 100, *een schreeuw laten, een zucht laten, tranen laten, het leven laten, hij liet het boek bij zijn vertrek hier, hij kan het niet laten, toen liet hij het, laat dat, in den steek laten, waar heb je dat geld gelaten, waar heb je mijn boek gelaten, wij zullen het hierbij laten, dat zullen we daar laten, bij zijn dood liet hij zijn kinderen een onbesmetten naam:* in al die voorbeelden voelt men nog min of meer duidelijk het perfectiefbegrip, dat men al naargelang den samenhang zou kunnen omschrijven door: 'vrijlaten, ontslaan, loslaten, van zich laten gaan, achterlaten, nalaten, ophouden met, verlaten, in den steek laten, afstand doen van, laten varen'.

Nu komen we aan een tweede rubriek d. z. plaatsen, waaruit blijkt, dat bij het werkwoord 'laten' door den invloed van factoren als op p. 5 en 6 genoemd, een grootere of kleinere begripswijziging heeft plaats gehad, waardoor de gedachte aan een duur is gewekt. Is die gedachte dan verder geheel op den voorgrond getreden, dan is het w.w. 'laten' zuiver duratief geworden. Het laatste is b.v. het geval bij het Mnl. *bier laten, wijn laten, bloet laten* of *bloet laten ter aderen* of *ter aderen laten* of bloot *enen laten*, en het Nnl. *water laten:* het oorspr. perfectieve w.w., dat 'loslaten' beteekende (vgl. nog *een traan laten*) heeft de duratieve beteekenis gekregen van 'doen vloeien, storten, tappen'.

In den regel is 'laten' verder als durativum te beschouwen, wanneer het beteekent 'in een toestand laten, toelaten, dulden, gedoogen, niet hinderen in, veroorzaken, doen, doen gaan': Rijmb. 23652 *ghi pharisene, ghi zuverd datter buten es ant vat, binnen latijt al besmid*, Mloep. II 1486 *dus so liet sy dat zwaert steken*, Parth. 2437 *sijn haer lieti wassen lanc*, Rein. I 958 *hi liet hem metten strome driven*, Parth. 2439 *syn hovet hi onghedweghen liet*, Bloeml. 1. 19, 140 *God, die hem crucen liet*, Spreuken 3 *hy en laettet niet blijcken*, Hs. v. 1439, 141 b *hi liet haer die ewe Gods leren*, Bloeml. 1, 20, 180 *doe liet hijt hem allen scouwen*, Torec 3344 *hi liet sijn ors lopen doe*, Hs. v. 1439, 38 b *te Damasche wert hi* (Paulus) *gelaten mit eenre man*

den over die muere; in uitdrukkingen als Mnl. *die scelle laten* (= de bel luiden), *hem laten ghenoeghen* (= tevreden zijn met), *hem laten duncken* (= zich verbeelden), *laten geduren* (= met rust laten), *laten gebaren* (= zijn gang laten gaan), *laten gewerden*; Nnl. *laat dat venster dicht, iem. ongemoeid laten, iets onaangeroerd laten, iets laten voor wat het is, laten leven, levend laten, de zaak blauw blauw laten, iem. zonder hulp laten, een jas laten maken, een huis laten bouwen, zich laten omkoopen, zich op iets laten voorstaan, zich iets laten welgevallen, hij laat er zich niets aan gelegen liggen, zich iets laten wijsmaken, iets laten loopen, op zijn beloop laten, zich laten slaan, iem. laten begaan, iem. zijn gang laten gaan, fiolen laten zorgen, de menschen laten praten, iemands doen en laten, iets laten staan, iets laten liggen*.

Het zal wel overbodig zijn er op te wijzen, dat het duratiefbegrip niet overal even sprekend uitkomt, dat er gevallen zijn, waar meer dan één opvatting mogelijk is: een gevolg van het feit, dat vaak het oude perfectiefbegrip van ‘laten’ zich nog aan ons opdringt. Men vergelijke b.v. Rijmb. 7168 *den man maecten si rike ende lietene varen:* in *lietene* (= lieten hem) op zich zelf voelen we nog het scheidingsbegrip, dat zich in den samenhang ontwikkelt tot het duratieve ‘niet hinderen in, toelaten’; Rijmb. 7173 *ende sine ontlijfdense niet twaren als hem God hiet tfolc van Chanaan, maer si lietense alse eyghene man:* ook hier is het oorspronkelijke perfectiefbegrip nog voelbaar, in den context ontstaat echter de duratieve beteekenis ‘in een toestand laten’: ‘ze hielden ze in den toestand van lijfeigenen’; Ovla. Ged. 2. 91, 1407 *si lieten hare speren sinken*: het min of meer loslaten van de speren gaat eigenlijk aan het *sinken* vooraf; Sp. I^{2}, 13. 6 *doe liet hise plaghen dan den lieden van Madian:* eigenlijk ‘hij gaf hen toen over aan de Madianieten om door dezen gekweld te worden’, latere opvatting: ‘hij liet hen toen kwellen door de Madianieten’: nu is het perfectiefbegrip verduisterd; Rein. II, 4789 *hi sprak ‘so wie van u lieden hem selven kent van souden reen, die werp op haer den eersten steen!’ doe vloghen si alle ende lietense daer, want si enwaren niet van sonden*

claer: eigenlijke beteekenis: het subject verwijdert zich, het object blijft op zijn plaats, het moment der scheiding is gefixeerd: allengs ontwikkelt zich het duratiefbegrip ‘laten blijven, met rust laten’; evenzoo Rein. I 1559 *ay here dief! gi moet den roof hier laten* en Rein. I 1556 *ic hadde dat hoen in minen mont: dat so moestic laten daer;* men vergelijke hiermede Rein. I 744 *nochtan liet hi daer een ore ende bede sine lier*, waar het perfectiefbegrip ‘verliezen’ nog op den voorgrond staat; D.B. Gen. 31. 7 *nochtan en liet hem God niet, dat hy mi scaden mochte:* God heeft niet gedoogd, dat hij mij kwaad deed: zóó opgevat is de plaats duratief; het Latijn heeft echter *non dimisit eum Deus ut noceret mihi* d.i. God liet hem niet los, zond hem niet uit om mij kwaad te doen; die perfectieve beteekenis nu ligt ook in de Mnl. vertaling opgesloten: slechts door beteekenis-verschuiving is duratiefopvatting mogelijk geworden.

In *hij liet mij gaan* is het werkwoord oorspronkelijk perfectief: de zin was ongeveer ‘hij liet mij los, zoodat ik kon gaan’; uit die grondbeteekenis heeft zich, al naargelang den samenhang, ontwikkeld een duratief *hij liet mij gaan* (= niet hinderen in) en een perfectief *hij liet mij gaan* (= verlof geven). In *zijn kinderen thuis laten* heeft het oorspronkelijk perfectieve werkwoord, dat de scheiding fixeerde, den duratieven zin gekregen van ‘laten blijven’. In *kom, laat hem nu* heeft de perfectieve beteekenis ‘loslaten’ plaats gemaakt voor de duratieve van ‘met rust laten’. In *het kwaad laten* is het begrip ‘afstand doen van’ geheel verdrongen door het begrip ‘niet doen’: cf. *men moet het goede doen en het kwade laten*. In *iemand het leven laten* is van het oorspronkelijk perfectiefbegrip al heel weinig meer over: de duratieve beteekenis van ‘laten behouden’ staat op den voorgrond.

De oorzaken, die het duratief worden van *laten* kunnen verklaren, zijn het ontbreken van een iteratief-categorie, het feit, dat het werkwoord, dat oorspronkelijk alleen een momentane handeling aanduidde, allengs in gebruik kon komen om ook den toestand of de werking aan te geven, die van die momen-

tane handeling het onmiddellijk gevolg was, terwijl eindelijk de invloed van een synoniem werkwoord (b.v. laten zien = toonen) of van een onmiddellijk volgend duratief werkwoord (vgl. laten liggen) vaak niet te miskennen is.

Het werkwoord *laten* komt in het Mnl. ook reflexief voor, duratief met de beteekenis 'zich houden, zich gedragen': Rein. II 3023 *nochtan liet* (*hi*) *hem wel ghenoegh, in sijn herte hi sere loech;* perfectiefin den zin van 'zich verloochenen, afstand doen van, zich onderwerpen (aan Gods wil), zich overgeven aan' (eig. 'zich zelf loslaten'): Ruusbr. 3. 2 *hi* (de apostel) *liet heme selven ende wart willech aerm*, 4. 78 *laet u te Gode ende en claecht noch siecheit noch ontroost noch ontrouwe der menschen*. Allengs schijnt die laatste beteekenis te zijn overgegaan in de duratieve van 'zich den mindere gevoelen van, berusten in, geduldig zijn': vgl. *zijn lot gelaten dragen* en Ruusbr. 3. 94 *die ghelaten mensche, die sinen wille in Gode gevest heeft*. Op de grens staan plaatsen als: Ruusbr. 1. 283 *bovenal moeten wy ons laten onder Gode* en 1. 109 *dat wi ons selves vertien ende laten ons selven in allen dogene:* men begint hier aan een duur te denken. Nog imperfectief is *hem laten* in den zin van 'zich verlaten op, vertrouwen'[1]: Boec d. M. 76 r *niet en laet di so veel op dese grote gave*.

Het reflexief gebruik van een werkwoord is soms de brug die van het transitief naar het intransitief gebruik voert en omgekeerd[2]. Het intransitieve *laten*, dat in het Mnl. een enkele maal voorkomt, sluit zich geheel aan bij het reflexieve met duratieven zin: het beteekent 'er uitzien, een zeker voorkomen hebben, zich gedragen': Merl. 4614 *doe liet hi of hi ware gram*.

II. Het compositum komt in het Mnl. voor met dezelfde beteekenissen als het simplex: a. een enkele maal in den dura-

1) Merkwaardig is de verhouding tusschen 'zich verlaten op' en 'vertrouwen': als synoniemen zijn beide duratief maar in 'zich verlaten op' voelt men toch ook nog het oude perfectiefbegrip en in een uitdrukking als 'hij verliet zich op mij en ging getroost zijns weegs' is 'zich verlaten op' dan ook nog als perfectivum te beschouwen

2) Vgl. Wunderlich, Der deutsche Satzbau.

tieven zin van ‘toelaten, gedoogen’: Rose 8578 *so dat gi die liede gelaten niet en cont neven u geliden;* b. perfectief in den zin van ‘loslaten, nalaten’; het is dan steeds verbonden met een hulpwerkwoord van wijze en meestal met een negatie: Hild. 13. 46 *nochtan en can hijs niet gelaten, hi en sal altoes meer begeren*, Lorr. I, 2051 *qualijc so mochtict gelaten;* c. reflexief met de duratieve beteekenis van ‘een zeker voorkomen hebben, zich houden, zich gedragen’: Lsp. III. 4. 216 *ende gheliet hem droevelike*, Ruusbr. 2. 212 *dat hen selke menschen ghelaten, ochte si gheesteleec waren;* d. reflexief in den perfectieven zin van ‘zich verloochenen, afstand doen van zich zelf, zich onderwerpen (aan Gods wil)’: Ruusbr. 3. 42 *hi houtet soe vele van hem selven, dat hi hem qualiken ghelaten can, ende dat comet van hoverdicheden;* e. intransitief met de duratieve beteekenis van ‘een zeker voorkomen hebben, er uitzien, zich houden, zich gedragen’: Vad. Mus. 2. 266. 19 *hi gelaet, ofti hongerde sere*, Merl. 20304 *hi geliet ocht hijs en hoerde niet*. In het Nnl. is het compositum allengs in onbruik geraakt: behalve bij schrijvers uit de 17^{e} en 18^{e} eeuw zooals De Brune (Embl. 378 *zijt inderdaed, dat ghy gelaet*), Westerbaen (Ged. 2. 172 *wat hebt ghy dan voor reden, dat ghy u so gelaet?*), Hooft, Vondel, Cats, Van Effen enz., vinden we het nog slechts een enkele maal bij negentiendeeuwsche auteurs als Van Lennep, Bosboom-Toussaint, P. van Limburg Brouwer: de laatste schrijft b.v. nog *Cesar geliet zich alsof hij er niets van geloofde* (Cesar 3. 122).

III. Het verleden deelwoord heeft reeds in het Mnl. geregeld het prefix. Slechts wanneer *laten* gevolgd wordt door een onbepaalde wijs, ontmoeten we ook den prefixloozen vorm: Vad. Mus. 5. 24 *alsoot hemlieden was ghelaten weten*, Stoke II. 28 *die Bisscop Coenraet wort ghevaen ende was seder ghelaten gaen*, Stoke VIII. 816 *ende hevet den ionghen Grave ghelaten in de poert bliven allene*, Segh. 6730 *daerop was hi laten gaen*, Limb. XII. 1300 *den hertoge was laten verstaen alle die brulochte*, D. Rime 20 *so wart Barrabas laten gaan*.

Vinden.[1)]

Dit is het eenige werkwoord, dat in den loop der tijden zijn perfectieve beteekenis vrij zuiver bewaard heeft: in het Oudsaksisch en het Mnl. geen spoor van duratieven zin; slechts in het Nnl. heeft het werkwoord een paar beteekenissen gekregen, die de gedachte aan een duur opwekken, toch is ook daar het oorspronkelijk perfectiefbegrip nog voelbaar. Men vergelijke:

I. Bloeral. I. 17. 38 *laetse comen, si vinden ons hier:* aantreffen, III. 63. 55 *ick soude noch dichten ende vinden, hoe....:* uitdenken, uitvinden, Wrake I. 1362 *die yrstwerf den wijn vant*, Rein. I. 1208 *vindise goet die muse, Tibeert, ende vet:* bevinden, De Jager Taalk. Mag. IV. 27 *du sout dijn goet den armen geven, so vintstu dat ewelike leven:* verwerven, Nat. Bl. VIII. 468 *ene olie machmen daer of vinden, die goet es jeghen daertitike:* krijgen, Sp. III[4]. 44. 32 *ten lesten vant soe an haren man, dat.....:* gedaan krijgen, Sp. III[2]. 18. 60 *hi mach di lichte geven de hant, die mensceit van nieute vant:* scheppen, Sp. d. S. 5d *ewelic becoert die duvel den minsche, al en vijndt hij der niet aen:* vat krijgen op, Sp. I[3]. 9. 42 *wi vinden lesende van desen*, Sp. d. S. 8174 *wi vinden lesen;* Nnl. *zoekt en gij zult vinden, bij toeval heb ik hem gevonden, ergens een middel op vinden, hij kon geen woorden vinden om zijn dank uit te drukken, ik zal hem wel vinden, geen tijd voor iets kunnen vinden, den dood vinden, medewerking vinden, ergens genoegen in vinden, ergens geen smaak in vinden, baat bij iets vinden, hij is er wel voor te vinden, dat zal zich wel vinden, dat vindt zich zelf*. Het begrip *vinden* is hier op verschillende wijzen genuanceerd, doch steeds is het perfectief.

Slechts op plaatsen als de volgende ondergaat het een verschuiving naar het duratieve heen: *ik vind, dat hij gelijk heeft, ik vind hem leelijk, ik vind hem een lafaard*, waar *vinden* het duratieve 'van oordeel zijn, meenen, houden voor' nabijkomt;

1) Voor de werkwoorden *vinden* en *worden* stelde Prof. Verdam welwillend de bouwstoffen van het Mnl. Woordenboek te mijner beschikking.

wanneer zal dat plaats vinden, die plechtigheid vindt morgen plaats, waar een duratief 'gebeuren' zich aan ons opdringt; *hij vindt zich erg vereerd door dat aanbod*, waar *vinden* het duratieve 'gevoelen' nadert; *zij kunnen het samen goed vinden*, waar men onwillekeurig denkt aan het duratieve 'overweg kunnen'; *wacht, ik zal nog wel een plaatsje voor je vinden*, waar het werkwoord, behalve het oogenblik der voltooiing ook de handeling, die er aan vooraf gaat, hier het zoeken, inhoudt[1)].

II. Het compositum komt in het Oudsaksisch nog niet voor, wel in het Mnl. en dan bijna altijd na een modaal hulpwerkwoord met of zonder negatie: Grimb. I 5596 *al dat men daer conste ghevinden*, Lksp. II. 36. 300 *dat ic ghene misdaet en can ghevinden in desen man*. Hild. 177. 208 *datmens gevinden niet en mochte*, Bloeml. III. 10. 68 *ende mach icker toe ghevinden raet*, Sp. III^{3}. 3. 48 *hoe hi ghevonde sonder were den keyser*, Nat. Bl. III 2342 *want si niet ter werelt in ghevinden dat gliedurech si*. Het prefix is hoogst waarschijnlijk door analogie-werking voor het verbum gekomen, slechts Stoke IX 89 *eer men enen raet ghevant* kan het zijn aangewend om een plusquamperfectum duidelijk uit te drukken.

III. Het participium heeft in het Oudsaksisch het prefix nog niet. Eerst in het Mnl. treffen we naast vormen zónder, enkele mét het voorvoegsel aan: Bloeml. I. 73. 432 *diemen iewerinc hadde vonden doe*, Wal. 644 *die hire menighe hevet vonden*, Sp. I^{7}. 7. 15 *wi hebben Kerst vonden*, Rein. I 2238 *hadde mijn here mijn vader vonden des coninx Hermelinx scat*, Rein. I. 2361 *die scat, die mijn vader hadde vonden*, Bijns Hs. A. 59 *Wanckelbaer als een riet, dobbel en duertoghen heb ic hem vonden*, Stoke III 274 *ende als si vonden hebben hem*, Sp. d. S. 9333 *dese IIII sijn in hem vonden*, Sp. d. S. 9605 *die onder Gode is vonden*, Sp. d. S. 9612 *nauwe is yemant vonden*, Vergi-fragm. 2117 '*Here,*

1) Men vergelijke 'Englische Studien' 1903, p. 185, waar Fijn van Draat ettelijke voorbeelden uit het Engelsch aanhaalt om aan te toonen, dat het w.w. *to find* de beteekenis van *to seek* nadert, en zelfs een voorbeeld uit het Angelsaksisch citeert. Het verbum is daar overal als lineair-perfectief te beschouwen.

wel moeti comen sijn' - '*Ende ghi wel vonden, vrouwe mijn*'; Sp. der S. 8031 *want in die helsche noot en wert gheen voetsel ghevonden*, Nijhoff 2. 33 *dat wi dat ghevonden ende gheclaert hebben mit onsen raede, dat* ....., Overijss. Recht. I[1], 1, 16, 85 *voertmer soe heb wi ghevonden, ware dat sake, dat*...., Byencorf 6 *dat de druckerye noch niet ghevonden en was*. In het Nnl. staat het prefix geregeld voor het verleden deelwoord.

Worden.

In het Oudsaksisch is het zelfstandige werkwoord *werthan* steeds perfectief: het fixeert in 't algemeen het oogenblik, waarop een nieuwe toestand intreedt. Het *gi*-compositum, dat met dezelfde beteekenis voorkomt, dankt zijn bestaan gewis aan analogie-werking, evenals het participium met *gi*-, dat we er naast het deelwoord zonder prefix aantreffen. In het Mnl. en Nnl. is de toestand niet veel anders: behalve op een paar afwijkingen door beteekenisverschuiving hebben we alleen te wijzen op het feit, dat in het Nnl. het compositum betrekkelijk zelden meer voorkomt en het participium behalve in dialect steeds het voorvoegsel heeft.

I. Voorbeelden van het perfectieve *werden* (*worden*) zijn: Uitdrukkingen als *quite werden, te rade werden, gheware werden, ontwake werden, in* (*te*) *slape werden, in wake werden, met kinde werden, werden in dien dat*..... (= te rade worden, overeenkomen, eig. komen in de stemming om) tegenover het duratieve *in dien sijn*. Voorts Sp. I[5]. 67. 42 *die int lant laghen van Ytale, worden in roere altemale*, Rein. 5547 *sijn herte wart in groter vroude*, Rijmb. 28439 *si worden in groten vare*: geraken; Bloeml. III. 98. 154 *macht mi weerden*, Limb. 10. 1314 *men heeft geseit ten menegen male: dat smenscen es, dat wert hem wale*: overkomen, te beurt vallen; Luc. 284 *eer hi de werelt worden liet:* scheppen; Bloeml. II. 111. 116 *ende als men dit heeft verstaen, wort int here groot gescal*, Stemmen 117 *so wort alle tijt een verliesen der natuerliker vochticheyt in den mensche*, Leg. v. S. Margriet 1478 fol. 105 c *te hant soe wert een aert-*

bevinghe: ontstaan; Bloeml. III. 99. 213 *dat goede antwoerde worde my:* geworden, ter handkomen; Rein. 1231 *met desen wart hi toten viere ende ontstac enen stroowisch sciere*, Ruusbr. 5. 138 *die uterste deimsternisse, dier nemmermeer einde en werdet*, Sp. I[3]. 8. 8 *een groot reghen wort, die daer blusscede den brant*, Sp. III[4]. 14. 34 *dies wart hem wee*: komen; Segh. 2904 *die vierde seyde: wat wert mijn:* wat krijg ik; Stoke III. 536 *daer haer de duwarie of waert*: van wien zij kreeg; Wal. 608 *sijn scacht was ooc mids ontwee, die ne wert hem nemmermee:* kreeg hij nooit terug; Ruusbr. 4. 79 *werdt u dan dat, soe dankes Gode: en werdes u oec niet, soe sijt verduldich*, Ruusbr. 5. 81 *die rike begheerde enen dropel waters op sine berrende tonghe, mer si en mach hem niet werden:* ten deel vallen; Stoke III 429 *ridders worden op hoer paert:* ze waren te voet maar in een oogwenk raakten ze te paard; Sp. I[5]. 70. 26 *doe worden si hem an met venine*, Sp. I[8]. 25. 64 *doe wart dat volc up hem al ende gaven hem menegen swaren slach:* te lijf gaan; Bloeml. I. 10. 69 *dien sal ic u werden laten te goede:* ten goede doen komen; Lsp. I. 26. 41 *hier na wort Yeve also wel van enen zone, hiet Abel*: bevallen van; Stoke IV 1014 *als men dies wort in inne:* gewaar worden; Esop. f. 1 d. *dus wert hi van den bene sonder:* kwijt raken (tegenover het duratieve *sijn ane*); Ferg. 2288 *waric gewapent als gi sijt, die naen soude gewroken sijn, dat u worden soude in scijn:* hetgeen gij zoudt gewaar worden (tegenover het duratieve *in scijn* of *an scine sijn*); Hild. 136. 237 *dan sel die swaerste dach bedaghen, dien God ter werlt ye warden liet:* aanbreken; Sp. d. S. 15025 *die selve zonde den ghenen ooc wert, die verhuren terlinge of bert:* op rekening komen van; Sp. d. S. 4688 *wie dat ghiften ontfaet van lieden, wert dier liede, ja bider mieden*: afhankelijk worden van; Sp. d. S. 15717 *ydel ne noeme Gods name niet, want hi ne wert niet zonder wrake, die se hantiert om ydele zake:* de wraak ontkomen. Vgl. ook *nu word ik uit mijn zin* (Cats: Zelfstrijd) met het Mnl. *in sinen sinne bliven:* niet krankzinnig worden. De voorbeelden uit het Nnl. zijn minder talrijk: *gewaar worden; te rade worden; God sprak: 'het worde*

licht en het werd licht'; uit niets wordt niets; wat zal er van hem worden; zij zal mijn worden, wat er ook gebeure.

Slechts op enkele plaatsen kan ik wijzen, waar *werden* in het Mnl. duratieve opvatting toelaat: Bloeml. II. 148. 20 *maer die coninc beval bedechte, dat mense vaste hoeden soude, ende werd oec.....:* en dat (nam. het bewaken) gebeurde ook; Sp. d. S. 1152 *dat vander traecheit wert bescreven, dat so wert int vijfte tractaet, na dat voer getafelt staet*: dat (nam. het beschrijven) zal gebeuren in het vijfde hoofdstuk: in beide gevallen staat *werd* (*wert*) onder invloed van een duratief werkwoord. Cron. v. Vlaend. 2. 143 *om hemlieden te goede te warddene ende dlandt te helpen beschudden jeghen den prinche:* hier heeft er een verschuiving in de beteekenis plaats gehad, waardoor de oorspronkelijk perfectieve uitdrukking *te goede werden* synoniem werd met 'bijstaan'. Sp. d. S. 4281 *die here veronweert niet gebede van weduwen noch van wesen mede, als met versuchtene wert haer sprake:* gepaard gaan met. Eindelijk de volgende plaatsen, waar *werden* overal gelijk staat met 'zullen zijn': Sp. d. S. 1213 *du werdes onder des mans mogenthede;* 3212 *dat wi den armen dor Gode gheven is onse, ende ooc wert na tleven;* 4178 *die Vste plaghe wert onghehier, ende die wert int ewighe vier*.

Strikt genomen moest het niet-zelfstandige *werden* in dit opstel geheel buiten beschouwing blijven; aangezien echter de taal in het algemeen geen scherp geteekende grenzen kent maar slechts zachte overgangen, waarbij men niet recht weet aan te wijzen, waar het gebied der eene en waar dat der andere groep een aanvang neemt[1)], komen ook aan het koppelwerkwoord *worden* een paar woorden toe.

Wanneer we vergelijken uitdrukkingen en zinnen als: Rein. 5289 *nimmermeer tot mijns levens einde en wardic goet vrient teghen haer*, Bloeml. III. 90. 134 *daer is die maghet wijf ghewaerden*, Stoke I. 180 *menich van den Vriesschen gheslachte wert*

1) Reeds onder de tot nu toe gegeven voorbeelden zijn er enkele, waar men het werkwoord als copula kan opvatten.

Kerstijn, Stoke III. 587 *Florens, na sijns vader doot wart Grave met eren groot*, Hild. 253. 8 *soe waer die wolf een harde waert, daer moeten die schapen sijn vertaert; toen werd hij mijn vijand, wie van de drie zal koning worden, toen hij kapitein werd;* - Rijmb. 7177 *ende worden rike*, Bloeml. I. 4. 107 *ic wart blide ende onvervaert; het wordt dag, het wordt al zomer, het zal laat worden, wat wordt het hier koud, bleek worden, kinderen worden menschen, rijk worden, arm worden, machtig worden, zij wordt een mooie vrouw:* dan merken we op, dat alleen in de acht eerstgenoemde gevallen het naamwoordelijk gezegde beslist perfectief is; op de overige plaatsen is dit niet het geval: reeds het feit, dat bijna overal een verbinding met het werkwoord *beginnen* mogelijk is, wijst hierop (vgl. het begint dag te worden enz.). Het schijnt mij toe, dat o. a. het gebruik, dat men gemaakt heeft van het werkwoord *worden* ter omschrijving van het inchoatiefbegrip (korten = kort worden, lengen = lang worden, grauwen = grauw worden, drogen = droog worden) tot die verschuiving heeft medegewerkt. De inchoatieven hebben duratieve 'actions-art', en zoo moest *worden* in een aantal uitdrukkingen van zelf zijn oorspronkelijk perfectieven zin verliezen. Een maal zoover, was het pad voor een duratief copula *worden* gebaand.

Opmerkelijk is in het Mnl. het gebruik van *werden* 1° met een participium praeteriti van een intransitief werkwoord, 2° met een participium praesentis of een infinitief:

1. In het Oudsaksisch kon de onvoltooid verleden tijd van *werthan* met het part. praet. van een intransitief werkwoord een ingressief begrip vormen[1)], in het Middelnederlandsch zijn van dit verschijnsel nog voorbeelden over:

Limb. 12. 760 *entie niemare quam hierna int here, dat die soudaen ware verslegen, doe wert oppenbare gevloen dat here altemale:* sloeg op de vlucht; Esopet 34. 8 *nu wart den man verdwenen sijn goet, soe dat hi dochte in sinen moet: 'dat ic tser-*

1) Zie Het Prefix *ga-* etc. in voce *belgan, fallan, kuman, samnon*; en vgl. Behaghel, Die Syntax des Heliand p. 272, 277, 318 en Erdmann, Grundzüge § 145.

pent sloech, dat doet, dat ic dus beghinne weeken': nu begon hij achteruit te gaan lett. begon den man zijn goed te verdwijnen; Amand I 5765 *dat hi vergadt al eerdsche sake ende wert recht als een gheest becomen:* geraakte in den toestand van een geest; Wal. 260 *als Walewein daer binnen es: dat gat, dat te voren was open, wart nu sciere toeghelopen ende Walewein moeste daer binnen bliven:* ging nu op eens van zelf dicht; Stoke VII. 806 *doe wert de Grave also bedocht, dat hi des ander daghes woude daer varen:* te rade worden; Sp. II[6]. 23. 50 *Juliaen sachse ende wert bedacht, dat hi hem seinde: die duvele vloen:* de gedachte kwam in hem op; Pass. W. 28[a] *op een tyt doe woude si hoor vrouwen voet noopen ende mit ongheval soo stiet si aen hoors mans voet ende hi wert te hant ontspronghen:* wakker worden; Lucid. 5569 *ter minnacht salt verrisen, so wi horen, alle dat ter werelt wert geboren; si worden verresen alsoe saen dat men een oge op soude slaen:* ze komen in een oogwenk in den toestand, dat ze verrezen zijn. Men vergelijke voorts uitdrukkingen als *ontsteken werden, becomen werden, bedocht werden* met termen als *ontsteken sijn, becomen syn, bedocht sijn*.

Den onvoltooid teg. tijd van *werden* treffen we aan: Amand I. 4496 *verliesdi desen wech bi uwen scouden, dat wert hu een deel te fel want ghi wert verlooren, dat segghe ic hu wel:* verloren gaan; Vrouw. e. M. III. 15. 3 *als dat geven sessiert, wert die vrienscap failgiert:* komt er een eind aan de vriendschap; Boet. 136[b] *dus sal elc merken hoeghedaen alle schoenheit ghestorven werdt:* ophoudt te bestaan; Sydrac 14[c] *alse die gods sone gheclommen wert in den hemel, so sal hi laten sine macht in sinen* XIJ *knechten*[1)]: ten hemel gaat stijgen.

In vele gevallen echter is er van de ingressieve beteekenis niets meer overgebleven; ik denk hier aan inwerking van het duratieve zijn + part. praet. benevens aan invloed van de passiefomschrijving door *worden*, waarbij dit w.w. zijn perfectieven zin moest verliezen:

1) De text is volgens het Hamburger h.s. waarbij Dr. Stoett noteert als variant *gheclommen es*. De h.s.s. van Oxford en Londen lezen ook *es* (*is*).

Limb. 4. 1642 *daerna soe wert soe vergaen tusscen ons, dat wi sint vergaderden ende ic hem een kint drouch:* daarna verging (liep) het zóó tusschen ons, dat.....; Velth. V. 16. 28 *en wert noyt so coene daet van genen keyser hier voren gesciet alse men desen nu doen siet:* gebeurde; Sydrac 14^{c} *alse die gods zone te hemele ghevaren wert, zullen dan lude sijn, die dat volc sullen leren sine wet*[1)]: ten hemel is geklommen; Stoett Mnl. Synt. § 399 *door dese noot wart sente Bave ghevlucht uter stat van Ghent:* vluchtte[2)].

2 Ook kon de onvoltooid verleden tijd van *werthan* met een part. praes. verbonden in het Oudsaksisch een ingressief begrip vormen[3)], in het Middelnederlandsch zijn hiervan vele voorbeelden aan te wjjzen: Bloeml. I. 105. 636 *ende die wint, die stille was ere, ward doe waiende herde sere:* begon te waaien; I. 123. 520 *doe worden sie vechtende onder hen tween:* begonnen ze te vechten; III. 15. 237 *ende met eenen scerpen anziene wart hi bekennende te dier ueren sinen gheselle bi aventueren:* herkende hij; III. 99. 189 *als ic weder wakende werde:* wakker word; Amand I. 470 *die 't hoorde wert peinsende om dese saken:* begon na te denken; Amand II. 435 *ende wert weenende seere:* begon te weenen; Rijmb. 1297 *ende wart slapende op enen dach:* viel in slaap; Rijmb. 11164 *doe Salomon wart kennende die sake:* kennis nam; Amand I 5899 *dus es Bave buten comen, ende Amant hebbic vernomen, wart visenteerende die lieden goet, die hi seer wel vand behoed:* ging bezoeken; Sp. I^{6}. 15. 32 *die lantmanne ..... worden hackende in dien dagen, daer vele oude grave laghen:* gingen spitten; Sp. I^{5}. 33. 20 *ende alse die scaren souden striden ..... wart het hagelende so sere, ende reinde so utermaten, waest lief of leet, si moestent laten:* begon het te hagelen.

1) Volgens het Hamburger h.s.; dat van Oxford leest *ghevaren es*, Londen *is*. Deze en de in de vorige noot gedane mededeeling dank ik aan Prof. De Vreese te Gent
2) Of hebben we hier met den passieven vorm van een trans. *vluchten* te doen? vgl. Lksp. II. 17 *hoemen Sinte Jan vluchte*.
3) Vgl. Heliand 720 M *uuard mornondi:* begon te treuren; en cf. Behaghel l.c.p. 187; Grimm, Grammatik IV^{1}. 7; Erdmann l.c. § 145.

Naast het ingressieve *werden* + part. praes. stond het duratieve *sijn* + part. praes., en nu schijnt onder invloed van deze laatste constructie ook *werden* + part. praes. af en toe in duratieven zin te zijn gebruikt, we vinden althans plaatsen als de volgende: Bloeml. III. 107. 58 *ende wert slaende den man goed so seere over al sinen lichame, dat hi hem dede groote mesquame*: en sloeg hem; III. 90. 149 *ende als si denckende wart omtrent, hoe si hoer selven hadde gheschent ende so lastelic was voirdoert, so heeftsi eersten tkint versmoert ende hoir selven na verhanghen:* nadacht; Pass. W. 27^{d} *si droech over een mit een ioncvrouwen die hoer sonderlinghe grote vriendinne was, dat si op staen soude, worde si te langhe slapende ende weckedese aen den voet nopende:* bleef ze te lang slapen.

Naast *werden* + part. praes. komt ook, doch veel minder, *werden* + inf. voor met ingressieven zin: Stoke IV. 1582 *tfolc ghemene wort doe claghen, dat haer heer ghevanghen was*: begon te klagen; Velth. I. 26. 10 *over eten worden si spreken:* begonnen ze te spreken; Velth. II. 6. 57 *alsoo worden se striden daer gemene:* begonnen ze te vechten, werden ze handgemeen; Sp. d. S. 12553 *so dat des winters coude quam an, so dat te bevene waert die oude ende te claghene grote coude theghen eenen cleynen jonghelinc:* begon te beven en te klagen; Profijt. Liedeb. 89. 67. 2 *dat joetsche volc heeft eerstmael die scrifture ontfaen, maer het heeftse worden te verliesen doer menschen inset oft bestaen:* is ze komen te verliezen.

II. Het compositum komt voor: a. perfectief met de beteekenis ‘worden, ontstaan, geboren worden, het aanzijn ontvangen’: Rincl. 531 *hem rout dat hi ye gewart*, L. o. H. 2985 *Cruce, du gewords ter goeder tijt*, Hild. 134. 1 *sint God die werlt liet ghewairden ende Adam maecte;* b. perfectief in den zin van ‘terecht-komen’: Ovl. Lied. 164. *wat sal mijns nu ghewerden*, Nnl. *wat zal er van hem geworden;* c. met de perfectieve beteekenis van ‘ten deel vallen, geschieden’, welke in het Mnl. soms in die van een duratief ‘geschieden, plaats hebben’ overgaat: *alle dingen*,

die gy biddende begeert, gelooft dat gy se ontfangen sult, en sy sullen u geworden (Marc. 11.24), *dees bede hem gewert* (Vondel 1, 191), *de heusche ontvangst, die zijn pleegdochter gewierd* (Toussaint), *die brief is mij geworden*; Mnl. Hild. 224. 65 *daer nymmermeer eynde en can ghewerden*, Hild. 50. 179 *hem sol rycken loon ghewaerden*, Hs. 71 Luc. 11.2 *dyn wille ghewerde*, Lanc. II 4224 *ende die bedietnesse van dien, dat gi te diere tijt niet en mocht gesien, dattie groote strijt gewarde tusscen den serpente entien luparde, es dat*.....; d. verbonden met 'laten' of 'kunnen' in den perfectieven zin van 'klaar komen': in verreweg de meeste gevallen heeft die verbinding dan de duratieve beteekenis ontwikkeld van 'laten begaan, zijn gang laten gaan, laten gaan, op zijn beloop laten, overweg kunnen': Wiel. Instr. 165. 617 *ende laten der geestelicker iusticie daermede gewerden*, Lorr. II 1734 *ic late u, broeder, gewerden altemale*, Ruusbr. 5. 131 *ghi moet Christum minnen ende hem in allen dinghen ghewerden laten*, Flor. 3236 *dit liet hi also ghewerden doe*, Heelu 8805 *si waren soe blide van haren gevalle, dat si die scade lieten gewerden*, Nnl. *ik kan er niet mee geworden, laat mij met hem geworden, niet met iemand kunnen geworden, laat hem maar geworden*.

III. Het participium komt in het Mnl. nog geregeld zonder prefix voor; slechts een enkele maal treffen we het voorvoegsel aan: Rein. I 2780 *dat ic sijn vrient worden bem*; Archief v. Buren 298 *dat wy* ..... *lossledige mannen worden sijn;* Vad. Mus. 2. 207. 229 *die syn nu ridders worden*; Sp. d. S. 8431 *vor Johanne, die is enghel worden;* Bloeml. III. 90. 134 *dair is die maghet wijf ghewaerden*.

Aan de tot nu toe behandelde perfectieve simplicia, die alle in het Oudgermaansch als zoodanig voorkomen, kunnen we nog enkele andere toevoegen, waarvan we, hetzij bij gebrek aan bewijsplaatsen, hetzij wegens onbekendheid met de etymologie van het woord, niet met zekerheid kunnen zeggen, of ze reeds

in het Oudgermaansch den zin van een perfectief simplex hadden, en waarbij we alzoo de mogelijkheid, dat een werkwoord door beteekenisverschuiving tot een perfectief simplex kan worden, niet over 't hoofd mogen zien. Zulke werkwoorden zijn b.v. *treffen, krijgen, koopen* en *winnen*.

Treffen.

In het Nnl. is dit werkwoord beslist een perfectief simplex; het komt voor met de volgende beteekenissen:

a. 'met kracht raken': *de steen trof hem, de kogel heeft hem in de borst getroffen, door den bliksem getroffen worden, het doel treffen, dat verwijt kan mij niet treffen, door rampen getroffen worden;*
b. 'aantreffen, ontmoeten, vinden': *iemand thuis treffen, den zin van iets treffen, dat portret is goed getroffen, den juisten toon treffen*;
c. 'ontroering doen ontstaan': *de spreker wist het hart zijner toehoorders te treffen, die klacht trof mij, hare tranen hebben mij getroffen;*
d. 'tot stand brengen, vaststellen': *een overeenkomst treffen, den vrede treffen, de noodige maatregelen treffen;*
e. 'door een samenloop van omstandigheden plaats vinden': *het treft dat ik u hier ontmoet, dat treft goed, het met iets treffen*.

De Mnl. vorm is *drepen;* hij komt, zoover mij bekend, slechts voor: Praet 1613 *dat u Folie niet ne drepe*, en Bijns Refr. III. 58 d *luttel drepen bij* (= het moeilijk halen bij, lett. in vergelijking met een ander het doel moeilijk treffen): de beteekenis is, zooals men ziet, in beide gevallen perfectief.

Een *ge*-compositum komt in het Nnl. niet voor, in het Mnl. slechts één maal: St. Amand I 5434 *den menighen, die 't ghedrepen wel mochte, dat hi hem gaf:* treffen, tot dankbaarheid stemmen. De beteekenis is perfectief en het compositum (na *mochte*) zal wel als analogie-vorm te beschouwen zijn.

Gaan we nu de Oudgermaansche dialecten na, dan zien we, dat het Gotisch, het Oudnederfrankisch en het Oudsaksisch

ons, wat dit werkwoord betreft, in den steek laten; we vinden het echter terug in Onr. *drepa*, Ags. *drepan*, Ohd. *treffan*, Mhd. *treffen*, Mnd. *drapen;* de beteekenissen zijn: 1 perfectief 'treffen, erreichen, erschlagen', 2 duratief 'beziehung haben, gehören zu, kämpfen, schlagen'. En wanneer we dan verder in aanmerking nemen, dat de duratieve beteekenissen zich zeer gemakkelijk als secundair-ontwikkelingen laten verklaren, dat het Angelsaksisch geen *ge*-compositum vertoont en het participium er steeds *drepen* (*dropen*) luidt[1)], dat in het Oudhoogduitsch evenzeer het verleden deelwoord zonder *ge*- voorkomt[2)] en nog in het Middelhoogduitsch *troffen* de heerschende vorm is, terwijl het *ge*-compositum er slechts zelden wordt aangetroffen[3)], dat ook in het Middelnederduitsch geen compositum te vinden is[4)], dan schijnt het mij het meest waarschijnlijk toe ook voor het Oudgermaansch een van huis uit perfectief simplex 'treffen' aan te nemen.

Krijgen.

Hier hebben we een duidelijk voorbeeld van een werkwoord, dat door beteekenisverschuiving tot een perfectief simplex is geworden. Den oudsten vorm vinden we pas in het Mhd., Mnd. en Mnl. en dan blijkt de grondbeteekenis te zijn 'zich inspannen, trachten, streven, strijden', duratief alzoo. Naast dit simplex stond in de genoemde dialecten een *ge*-compositum, dat van huis uit de perfectieve beteekenis moest vertoonen 'door inspanning, door strijd verkrijgen' en bij uitbreiding die van 'bekomen, verwerven in 't algemeen'. Nu schijnt het simplex onder invloed te zijn gekomen van het compositum en de perfectieve beteekenis er van te hebben overgenomen. Een tijdlang staat het simplex met duratieven én perfectieve zin naast het

1) Bosworth i. v. *drepan*.
2) Graff 5. 526.
3) Vgl. Schade en Müller-Lexer.
4) Zie Schiller-Lübben. - Wel luidt het participium reeds *gedropen*, maar dit kan analogie-vorm zijn.

perfectieve compositum, totdat ten slotte het simplex zijn duratieve beteekenis verliest en het compositum uit de taal verdwijnt. Het werkwoord *krijgen* is een perfectief simplex geworden. Gaan we het leven van dit woord in het Nederlandsch na, dan treedt deze gang van zaken duidelijk in het licht.

I. In het Mnl. komt het simplex voor met de volgende beteekenissen:

a. duratief in den zin van 'zich inspannen, strijden, zijn best doen, trachten, streven, trekken[1)], gaan, zich begeven: Ruusbr. 2. 218 *wat wi in minnen wighen ende crighen, dat is zwemmen jeghen stroom*, Ruusbr. 5. 256 *si en moghen jeghen nieman striden noch crighen, maer al ghedoghen ende ghezwighen*, Exc. Cron. 122a *mits deser victoriën hadden die Vlamingen groten moet, ende cregen weder om Rysele, Duway ende veel ander plaetsen*, Ruusbr. 6. 160 *alle minnende gheeste begheren ende crighen te Gode*, Velth. IV. 62. 46 *die derwerd cregen, die quamen gevaren met groter vlagen, alse lange alsi niemen sagen, maer doensi die scepe dus sagen comen, faelgierdem therte*, Heelu 7672 *doen hi sach, dat met nide die mande al ten hertoge creghen, woude hi hen met crachte jeghen*.

b. perfectief in den zin van 'met moeite of inspanning een doel bereiken, bekomen, verwerven':

Exc. Cron. 72d *O heylige apostel Jacob...*, *gheeft mi dese stadt te crigen ende dat ongelovich volk*, Stemmen 112 *konde ic doch den wille daer toe crighen*, Rein. II 5556 *hoe hi* (Paris) *Helenen creech... ende nam se den coninc Menelaus*, Sacr. 77. 38 *hi crech suspicie*, Bloeml. 2. 196. 224 *decke crigen si haren loen*. In het Nnl. is de duratieve beteekenis van het simplex geheel verdwenen en slechts de perfectieve overgebleven[2)]; we ontmoeten

1) Vgl. voor den overgang van het begrip *streven* tot dat van *trekken, gaan* o. a. het bekende puntdicht van Hooft:

Heemskerk die dwars door 't ijs en 't ijser dorste streven,
Liet d'Eer aen 't Land, hier 't lijf, voor Gibraltar het leven.

2) Het duratieve *krijgen* (= oorlog voeren) is een denominatief van 'krijg', heeft dus in zooverre met het sterke werkwoord *krijgen* niets uit te staan. Wel is het mogelijk, dat, aangezien het grondwoord *crijch, krijgh, kriegh* reeds in het Mnl. voorkomt, dit zwakke w.w. ook reeds toen ontstaan is. Daar de praesensvormen dan echter zouden zijn samengevallen met die van het sterke w.w. in dezelfde beteekenis, en vormen van den onvoltooid verleden tijd niet aanwezig zijn, is er niets met zekerheid te zeggen. Een feit is het, dat in het Mhd. *krīgen* en *kriegen* beide voorkomen en de vormen van het sterke en het zwakke w.w. niet altijd te scheiden zijn, terwijl ook het Mnd. het zwakke verbum vertoont.

het in den zin van ‘met moeite, met inspanning een doel bereiken’, en voorts in verschillende daarvan afgeleide beteekenissen als ‘in 't bezit van iets geraken, ontvangen, verwerven, in zijn macht bekomen, nemen’: *ik kan die deur niet dicht krijgen, ik heb het gedaan gekregen, ik kan die som maar niet krijgen, ik zou het wel uit hem gekregen hebben, hij kan het niet door de keel krijgen, hij is er niet toe te krijgen, een geschenk krijgen, een brief krijgen, de lucht van iets krijgen, den kogel krijgen, toen kreeg hij het te kwaad, hij heeft het in 't hoofd gekregen, hebben is hebben maar krijgen is de kunst, voor geld is alles te krijgen, ze kunnen den dief maar niet krijgen, een boek uit de kast krijgen*.

In enkele uitdrukkingen nadert het werkwoord op nieuw het duratieve: *daar zal ik je wel voor krijgen* (= straffen), *op zijn kop krijgen, slaag krijgen* (= geslagen worden) *les krijgen*, voorts daar, waar het met ‘beginnen’ verbonden kan worden: *hij krijgt het warm, hij krijgt honger, hij begint weer moed te krijgen, zij begon hem lief te krijgen* e. d.; het is duidelijk, dat we hier met een nieuwe begripswijziging te doen hebben.

II. Het compositum heeft in het Mnl. de perfectieve beteekenis van ‘met inspanning een doel bereiken, bekomen, verwerven, ontvangen, in zijn macht krijgen’: Vaderb. 52b *soe mochten wy cume ghecrijghen, dat hi ons eyn luttelkijn segghen wilde*, Sp. II^{3}. 30. 53 *dat hi negeene offerande en gecrege*, Lanc. II 9521 *om weder te gecrigene doe haren adem*, Nijh. 3. 25 *nyet gecopen noch gekrigen connen*, Limb. II 1618 *eene vrouwe, daer hi eenen sone an ghecreech*, Eleg. 421 *nemmermeer en ghe-*

creghic ere, Grimb. II 3202 *dies syn vader groot seer gecreech*. Mnl. Ged. 283. 102 *hoe ic mach mijn lief ghecrighen*, Sp. I^{6}. 15. 26 *om Jhesuse te ghecrighene*.

In de 17^{e} eeuw leeft het compositum nog; het komt o. a. voor bij Hooft: *Hij volghde des zijn voornemen om de Loire te gekrijgen ende aan gins zijde te raaken* (Henr. de Gr. 71). In het Nnl. is het verdwenen.

III. Het participium heeft behalve in dialect (b. v. het West-vlaamsch) geregeld het prefix: Bloeml. III. 48. 46 *die hi te wive hadde gecregen*, Brab. Y. VII. 3110 *dat* (slot) *heeft A. te wille ghecreghen;* slechts een enkele maal treffen we een vorm zonder *ge-* aan: Ruusbr. Handv. 223. 13 *mer het behout ons in dat besitten Gods, ende alle des goets dat wi daer creghen hebben;*, zelfs bij Vondel nog:

> *Hebben wij door Christum kreghen*
> *Enen wegh ghebaent en plat*. (Pascha 3120);

in 't laatste geval kan de maat wel de oorzaak zijn.

Koopen.

De oorspronkelijke beteekenis is ‘handel drijven’[1)], een duratief begrip alzoo. Daaruit heeft zich reeds in het Oudgermaansch[2)] het perfectief begrip ontwikkeld ‘door handel verkrijgen’ en deze jongere beteekenis heeft allengs de oudere geheel verdrongen. Behalve in het Angelsaksisch wordt het *ge-*compositum in de Oudgermaansche dialecten[3)] niet aangetroffen; het simplex heeft dus allicht zijn perfectieve beteekenis niet, zooals bij *krijgen*, aan het samengestelde werkwoord ontleend; ze moet zich veeleer zelfstandig hebben ontwikkeld en reeds vóór de 9^{e} eeuw: hierop wijst het Oudslavische *kupiti*, dat aan het Germaansch is ontleend en steeds perfectief is, nooit in

1) Vgl. Uhlenbeck op *kaupon*; maar zie ook Franck i. v.
2) Cf. Kluge op *kaufen*.
3) Voor het Ohd. geeft Graff (4. 373) een paar voorbeelden, Schade echter geen enkel.

den zin van ‘handel drijven’ voorkomt. De niet zeer talrijke *ge*-composita, die we in het Mnl. en Mhd. aantreffen, zullen we dan hebben te beschouwen als naar analogie ontstaan[1)]. Het gebruik, alleen in bepaalde soorten van zinnen, vooral na modale hulpwerkwoorden (het simplex komt bij Verdam slechts éénmaal na zoo'n werkwoord voor) steunt deze meening.

I. Hoe het zij, in het Mnl. is het simplex steeds perfectief met de beteekenis ‘door koop verwerven, door geld gedaan krijgen’, en de daarvan afgeleide van ‘bekoopen’: Flor. 2285 *doe cochte damirael die joncfrouwe, die hi so gerne hebben woude*, Praet 1087 *als God uwe ziele wilde copen ende lossen ute den helschen gloede*, Kerk. Clag. 74 *waer men coopt den besten wijn*, Rijmb. 14232 *Ezechias badt: laet mi met vreden ende cocht met selvre ende met goude, dat hi van hem varen soude*, Bloeml. I. 181. 572 *dat saltu met dinen live copen*, Rein. I 2618 *men kocht niet omme dusent maerc*.

In het Nnl. is de beteekenis dezelfde; alleen die van ‘bekoopen’ treffen we niet meer aan: *levensmiddelen, kleeren, huizen, landerijen, effecten* enz. *koopen, zich een lijfrente koopen, hoeveel steenen* (dominospel) *hebt ge al gekocht*, (*gij*) *hebt ons Gode gekocht met uw bloed* (Openb. 5.9).

II. Het *ge*-compositum komt alleen in het Mnl. voor en steeds met een modaal hulpwerkwoord verbonden. De beteekenis is ‘door koop verwerven’: Limb. Serm. 13 a *dar mide en mogt hi himelrike nit gekopen*, Nijh. 3. 25 (a. 1376) *den gevangen sal men laten eten ende drinken, wat si gecopen ofte crighen connen; weert saike, dat si nyet gecopen noch gekrigen en kunden, soe sold men water ende broet hen genoch geven*.

III. Overblijfselen van een participium zonder *ge-* zijn mij niet bekend.

1) In het Ags. komt het simplex duratief en perfectief voor, daarnaast staat het steeds perfectieve compositum. Of we nu hier nog met perfectiveering van het oorspronkelijke duratief of met analogie-vorming te doen hebben, kan ik, daar ik geen bewijsplaatsen genoeg tot mijn beschikking heb, op 't oogenblik niet uitmaken.

Winnen.

Dit werkwoord, dat in het Germaansch oorspronkelijk beteekende ‘inspannend werk verrichten[1)], zwoegen’, dus van zwaren, van kommervollen arbeid gezegd werd, kreeg allengs den zin van ‘strijden’ en ‘lijden’. Van huis uit komt aan dit simplex dus duratieve ‘actionsart’ toe. Men vergelijke Got. *winnan:* lijden, pijn gevoelen, Onr. *winna:* arbeiden, lijden, Ags. *winnan:* zwoegen, strijden, lijden, Ohd. *winnan:* zwoegen, strijden, Os. *winnan:* strijden, lijden.

Nu schijnt het simplex onder invloed te zijn gekomen van het compositum, dat de perfectieve beteekenis moest vertoonen ‘door moeite of arbeid, door strijden of lijden verkrijgen’ en voorts die van ‘verwerven, bereiken in 't algemeen’, het heeft althans in het Oudnoorsch, Oudfriesch, Oudsaksisch, Middelnederduitsch, Middelhoogduitsch en Middelengelsch[2)] ook den zin van ‘verwerven’.

Uit de latere taal blijkt, dat deze jongere perfectieve zin den ouderen duratieven ten slotte geheel verdrongen heeft: vgl. Eng. *to win* en Ned. *winnen*[3)]. Hiermede is dit werkwoord in die talen tot een perfectief simplex geworden. Gaan wij het Nederlandsch na.

I. Reeds in het Mnl. heeft het simplex zijn oorspronkelijk duratieve beteekenis geheel verloren; steeds zien we het gebruikt in denzelfden zin als het compositum, dat er nog naast staat, nam. m. m. in dien van ‘met inspanning verkrijgen, verwerven, bekomen, krijgen, voordeel behalen, verdienen, overwinnen, veroveren, innemen, voortbrengen, verwekken, ter wereld brengen’: Bloeml. II. 115. 296 *vele goets hadden si gewonnen*, I. 85. 456 *hi wan tspel*, III. 81. 210 *mitten zwaerde lof te winnen*,

1) Vgl. Kluge i. v. *gewinnen* en Uhlenbeck i. v. *winnan*.
2) Een enkele maal reeds in het Ags.
3) In het Hoogduitsch heeft het compositum zich gehandhaafd en is het simplex zoo goed als verdwenen. Reeds in het Mhd. komt het simplex met perfectieven zin veel minder voor dan het compositum.

II. 43. 43 *ende des somers, als men winnen mach, ne lijt daer gheen* (er is sprake van de bij) *ledich den dach*, II. 47. 194 *ende leven bi dat si winnen*, I. 43. 182 *dat Roelant die coene man den clooster op die moneke wan*, II. 115, 289 *dat die van Grimbergen, die gaste, hebben gewonnen die borch vaste*, II. 43. 13 *si winnen vrucht*, II. 168. 78 *dat si draghende blijft dat kint, dat de man selve wint*, III. 151. 41 *in den duuster wan die maecht der zonnen verlichter*, Rein. I. 133 *mochtire ane winnen een vet morseel van ere hinnen*, Lksp. I. 24. 30 *Adaem was die wijste man, die scoonste, die meeste, die ye lijf wan*, Hild. 250. 96 *nader voerwairden die ic make soe betael ic elken man: ic gheve u daer ic u om wan* (= huren).

In de 17de eeuw ontmoeten we het ww. vaak in den zin van ‘bereiken,’ zoo spreekt Hooft van *om 's hemels heldre plekken te winnen* (Velzen II), en Vondel van *terwijle vast het voet-volck d'andre zij door stadigh trecken wint* (Poëzie I. 125), *noch schroomden wij 't gevaer, hoewel men d'oostzij won* (David herstelt I. 1), *maer Venus, door de lucht gevoert, had noch het lant, kaer eilant Ciprus niet gewonnen met den wagen* (Ovid. X. 1014), *hij ziet een groot gedeelt’ des hemels achteruit, een grooter deel voor zich te verre om honk te winnen* (Ovid. II. 248).

In het Nnl. zijn de beteekenissen dezelfde, alleen die van ‘voortbrengen, verwekken, ter wereld brengen’ komt zelden meer voor: *den kost winnen, hooi winnen, metaal uit erts winnen, geld winnen, het spel winnen, den slag winnen, een proces winnen, iemands vertrouwen winnen, iemand voor zich weten te winnen, ik heb het gewonnen, het van iemand winnen, bij een ruil winnen, wie waagt die wint, zoo gewonnen zoo geronnen, ik geef het gewonnen, ik win dagelijks aan u, gewonnen en geboren, Abraham won Izaäc*.

In enkele uitdrukkingen, daar nam. waar het werkwoord met ‘beginnen’ verbonden voorkomt, nadert het opnieuw het duratieve; men zegt: *ik begin aan hem te winnen, hij begon mijn vertrouwen al te winnen* e. d.: wij hebben hier evenals bij *krijgen* (z. b.) met een nieuwe begripswijziging te doen. In dit

verband wijs ik op een dergelijk geval in het Mnl., op de uitdrukking *tlant winnen* e. d. (ook *gewinnen*). Lksp. II. 29. 2 *Joseph was een tymmerman van dinghen daer men tlant mede wan*, Lksp. I. 32, 5 *ooc dede hi Noe weten, hoemen wijngaert zoude winnen*, Lksp. I. 25, 107 *wie zoude tlant dan aren, coren winnen of ander vrochte*, Bijb. v. 1477. Gen. II *ende niet gheen mensche en was, die de aerde wercken of winnen soude*, Boët. f. 35 c. *zijn lant gaen ackeren ende winnen:* hier gaat het nog voelbare perfectiefbegrip over in het duratieve van 'bebouwen, bewerken, aanleggen, verbouwen, telen.' Een overgangsvorm zie ik in Hild. 99. 123 *Pietmaent volcht den Oest an, daermen tlant in winnen gaet ende al dat op die bomen staet:* oogsten, de vruchten inzamelen.

Nog merkwaardig is de volgende plaats: Sp. III[8]. 89. 144 *hi was met Godevaerde van Bulyoen in dat heileghe paerdoen, dat men wan over mere;* Verdam teekent bij *pardoen* aan 'hier loopen de beide beteekenissen 'vergeving van zonden' en 'kruistocht' dooreen'; oorspronkelijk nu is *pardoen winnen* 'aflaat verkrijgen'; als *pardoen* echter 'kruistocht' gaat beteekenen, schijnt *winnen* in deze uitdrukking tot zijn oude duratieve beteekenis van 'vechten' terug te keeren.

II. Het compositum staat, als gezegd, in het Mnl. naast het simplex met dezelfde beteekenissen: Serv. I 2416 *men moet mit arbeiden ghewennen hiemelrike*, Ruusbr. 3. 205 *om hare notorft te ghewinnene*, Rijmb. 40 *die scale so hard dat mense cume metten tanden can ghewinnen*, Rijmb. 16727 *sine moghen poorten no mure ghewinnen met ghere aventure*, Rein. I. 568 *als ic el niet mach ghewinnen*, Segh. 11962 *die jonghe Constantijn ghewan dat keiserrike*, Limb. XII 457 *mochtic minen wille gewinnen* (= mijn zin krijgen), Wal. 6373 *genade gewinnen*, Ruusbr. 4. 81 *enes hulde gewinnen*, Mnloep. II. 3970 *daer sij so groten rouwe om ghewan*, Alex. VII. 489 *een griex man, die harde groten dorst ghewan*, Flor. 247 *enen lief gewinnen*, Rijmb. 19899 *enen leet gewinnen*, Vad. Mus. 5. 324. 16 *Sinte Andries* ..... *ghewan menigen menschen ten gheloeve*, Brand. 319 so *dat die… man…*

te tyde cume sijn scip ghewan (= bereikte), Sp. II[5]. 48. 83 *alse dese heilige man XXXV jaer gewan*, Segh. 3284 *die vader, die mi ghewan, hi en kent mi niet*, Rijmb. 13207 *dattie vrouwe nie kint ghewan*.

In de 17[de] eeuw staat het compositum nog naast het simplex, zoo bij Vondel, Huygens, Cats en in de Bijbelvertaling: Matth. 16.26 *wat batet een mensche, soo hy de geheele werelt gewint ende lijdt schade syner siele*, Philipp. 3.8 *opdat ick Christum moge gewinnen*, Gen. 5.4 *ende hy gewan sonen ende dochteren*.

In de 19[de] eeuw treft men het behalve een enkele maal bij dichters als Bilderdijk en Staring, en prozaschrijvers als Van der Palm, niet meer aan. Het is verouderd.

III. Een participium zonder *ge-* heb ik aangetroffen: Hild. VII. 92 *soe gaven sy wonnen spel verloren*, Hild. XXXVI. 88 *wonnen guet is quaet verloren* en Vondel (Gijsbr. 1450) *dus blijckt het, datghe zijt een overwonnen basterd* (= overgewonnen = buiten echt gewonnen).

R o e r m o n d .

H.A.J. VAN SWAAY.

NASCHRIFT (bij blz. 16: B r e n g e n , III).

Slechts één plaats is mij bekend, waar het part. van b r e n g e n in het Mnl. reeds het praefix heeft:

Bloeml. I, 150, 12.

> ende die rijcheit, die hier te voren
> menich coninc uutvercoren
> hadde ghewonnen ende ghecocht,
> ende met crachte daer ghebrockt.

H.A.J. V. S.

De perfectiva simplicia in het Nederlandsch.
Naschrift.

Dr. STOETT wijst mij op nog andere plaatsen, waar het verleden deelw. van *brengen* (zie het naschrift hierboven op blz. 47) met het praefix voorkomt: *Bloeml.* II, 45, 124, *Sp. H.* I[7], 56, 113, I[7], 66, 143 en I[7], 93, 22: het woordje 'steeds', hierboven op blz. 16 r. 14 moet dus veranderd worden in 'meestal'.

En wat het w.w. *vinden* (zie blz. 28) betreft, wijst Dr. STOETT mij op *Franc.* 2225, waaruit volgens hem reeds een mnl. *vinden* = 'zoeken' blijkt.

VAN SWAAY.